म्हय्पि अजिमा

- अमृता महर्जन

<u>पिकाक</u>

न्हू हिसु पुचः

यल, नेसं ११३२

म्हय्पि अजिमा

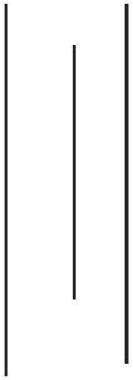

अमृता महर्जन
नेसं ११३२

सफू : म्हय्पि अजिमा
पिकाक : न्हू हिसु पुचः, यल
पिथना : नेसं ११३२
विसं २०६८
ईसं २०१२
सर्वाधिकार : च्वमि
मू : १५०/-
प्रति : ५०० थान
कम्प्युटर : सुशीला महर्जन
देव किपा : अगिव वनेपाली
ISBN : 978-9937-8013-6-2
मुद्रण :

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

मय्जु अमृतायात आपालं आपा भिंतुना

नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग नेवाःजातिया भाषा, साहित्य, संस्कृति सम्वन्धि उच्च अध्ययन जुइगु त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गतया छगू केन्द्रीय विभाग खः । थ्व विभागया आज्जु स्नातकोत्तर कक्षा संचालन याय्गु जक मजूसे नेवाःजातिया म्हसीका जुयाच्वंगु भाषा, साहित्य, संस्कृति आदिया संरक्षण संम्वर्द्धन याय्गु नं खः । थ्वहे कथं विभागं थःगु पाठ्यक्रमया नं निर्माण याय्गु ज्या याःगु दु । थज्यागु हे सन्दर्भय् नेपालभाषा केन्द्रीय विभागय् विद्यार्थी अमृता महर्जनपाखें नेवाः जनजीवननापं अतिकं स्वापू दुगु म्हय्पि अजिमाया बारे अध्ययन यानाः म्हय्पि अजिमा नांगु ग्रन्थ च्वय्गु ज्या गुगु यानादिल । थ्व नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया निंतिं लसताया खँ खः । थ्व सफूया न्हापांगु द्याय् म्हय्पि अजिमाया ऐतिहासिक परिचय कथं म्हय्पि अजिमाया अवस्थित थाय्, शब्दया ब्यूत्पत्ति, अर्थया प्राचीनता, देगःया भौतिक स्वरुप आदि बियादीगु दुसा निगूगु द्याय् शाक्त बौद्ध तथा मेमेगु सम्प्रदाय दुने म्हय्पि अजिमाया थाय् महत्ता, स्वंगूगु द्याय् म्हय्पि अजिमाया सांस्कृतिक पक्षकथं म्हय्पि अजिमाया दँय्दसं न्याय्कीगु जात्राया परिचय बियादीगु दु । अथे हे प्यंगूगु द्याय् म्हय्पि द्यःया पुजा परम्परा न्त्यब्वयादीगु दु ।

थुकथं नेवाःजातिया निंतिं अतिकं महत्वंजाःगु सांस्कृतिक धार्मिक विषय जुयाच्वंगुयात सफूया रुप बियाः अन्धकारया गर्भय् सुलाच्वंगु झीगु संस्कृतियात गुगु पितहय्गु ज्या मय्जु अमृतां यानादिल, थ्व अतिकं विभागया निंतिं अझ समस्त नेवाःजातिया निंतिं हे लसताया खँ खः । नेपालभाषा केन्द्रीय विभागं मय्जु अमृतां थ्व म्हय्पि अजिमा सफू विभागयात देछाःगु गुरु दक्षिणा ताय्कूगु दु । आशा दु, अमृता थें ज्यःम्ह जोश जाँगर दुम्ह मय्जुपाखें हानं हानं थज्याःगु शोधमूलक सफू पिथनीतिनि थ्वहे वय्कःयात भिंतुना । नापं इनाप नं । सुभाय् ।

प्रेमशान्ति तुलाधर
प्रमुख
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

सुभाय् पौ

नेवाःजातिया म्हसीका जुयाच्वंगु भाषा, साहित्य, संस्कृति आदि छुं नं विषयस शोध ज्या याकाः नेवाःजातिया संरक्षण, संवर्द्धन याय्गु आज्जु तयाः थः पुज्य मांअबुपिनिगु नामं मय्जु उजेली डंगोलं सत्यहेरा सिरपाः गुगु स्वनादिल थ्व थःगु जातिप्रति गर्व याइपिं सकल नेवाःतय्गु निंतिं गर्वया खँ खः, प्रेरणाया प्रतिक खः । थ्व सत्यहेरा सिरपाःया छगू आज्जु नेवाःजातिया म्हसीका न्त्यब्वइगु सांस्कृतिक महत्तांजाःगु सफू नं प्रकाशन याय्गु खः । थज्याःगु आज्जुयात ताःलाकेगु ज्याय् मय्जु अमृताया ग्वाहालि च्वछाय्बहः जू । वय्कलं अति मेहेनत यानाः म्हय्पि अजिमासम्वन्धि यानादीगु शोध ज्यायात सफूया रुप बीगु ज्या यानादिल । थज्याःगु दुरयंगु सांस्कृतिक, धार्मिक महत्तांजाःगु सफूयात सत्यहेरा सिरपाः कोषं द्यःछाय्थें जूसां झिद्वः तका जक दाँ (रु १०००/-) बियाः नं म्हय्पि अजिमा सफू पिदन । थ्व वय्कःया मांभाय्प्रतिया मतिना तथा मेहेनतया प्रतिफल खः । थथे वय्कःया म्हय्पि अजिमा सफू पिदंगु सत्यहेरा सिरपाः समितिया निंतिं अति हर्षया खँ खः । आशा दु, वय्कःपाखें सत्यहेरा सिरपाः समितिया निंतिं लिपा नं थज्यागु हे ग्वाहालि व भलसा दइ । अन्तय् सफू पिदंगु लसताय् वय्कःयात भिंतुना नापं सुभाय् नं ।

प्रेमशान्ति तुलाधर
अध्यक्ष
सत्यहेरा सिरपाः समिति
११३२ चौलागाः ४

लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय
लुम्बिनी, नेपाल
सम्पर्क कार्यालय
भृकुटीमण्डप, काठमाडौं ।
फोन : ४२४६०४२

पत्र संख्या :
च. नं.

मिति : .....

मन्तव्य

मय्जु अमृता महर्जनं च्वयादीगु म्हय्पि अजिमा सफू बाँलाक्क स्वया । थःगु स्नातकोत्तरया निम्ति च्वयादीगु थेसिसयात अझ परिमार्जन याना वय्कलं थुगु सफू च्वयादीगु खः । शाक्तपरम्पराया नापं बौद्धतय्सं नं कूल देवताया रुपय् मानय् यानाच्वंम्ह म्हय्पि अजिमाया बारे बांलाःगु छुं नं सफू मदयाच्वंगु अवस्थाय् मय्जु अमृताया थुगु सफुतिं यक्को ब्वनामितय्त छगू स्तरीय सामाग्री प्राप्त जुइ धैगु जिं आशा कयागु दु । म्हय्पिया शाब्दिक अर्थ व प्राचीनताया नापं धार्मिक सहिष्णुताया प्रतीकया रुपय् उम्ह अजिमाया विस्तृत विवरण वय्कलं बियादीगु दु । तंलाछिया म्हय्पि द्यःछेंया नं बाँलाक्क परिचय बिया चैत्र शुक्लया त्रयोदशीनिसें पुन्ही तक तःजिक न्याय्कीगु म्हय्पि अजिमाया जात्राया विधि विधानया नापं उकियागु साँस्कृतिक महत्वया बारे नं च्वमिं बाँलाक्क विश्लेषण यानादीगु दु । श्रोत सामाग्रीया रुपय् पाद टिप्पणी तयाः लिधँसाया थ्वः नं बियातःगुलिं थुगु सफू अनुसन्धान याइपिन्त तसकं हे उपयोगी जुइगु जिं विश्वास यानागु दु। म्हय्पि अजिमा दुने दुपिं थीथी द्यःतय्गु बारे नं परिचय बियाः च्वमिं म्हय्पि अजिमाया बारे विस्तृत जानकारी बीगु कुतः यानादीगु दु । नापं परिशिष्टया रुपय् म्हय्पि स्थानय् च्वंगु शिलालेखया पाठ नं बियादीगुलिं थुगु सफू लिपा अनुसन्धान याइपिन्त तसकं उपयोगी जुइगु पक्का दु । थज्यागु गतिलाःगु सफू च्वयादीम्ह मय्जु अमृतायात यक्को यक्को सुभाय् । थुकिं मेमेगु क्षेत्रय् नं अनुसन्धान याय्गु लँ वय्कःयात चूलाय्मा धकाः आशा याना च्वना ।

प्रा. डा. विरत्न मानन्धर

उपकुलपति, लुम्बिनी बौद्ध विश्व विद्यालय

नेसं ११३२ चौलागा २

नेपाल बौद्ध संस्कृति संरक्षण केन्द्र
Nepal Buddhist Culture Preservation Centre

पी.ओ.बा. .....

फि. .....

भिंतुना देछा

नेपाः दुने शक्ति पीठ यक्व दु । शाक्त पीठयात बौद्धमार्गीपिन्सं नं उलि हे समानरुपं कयातःगु दु। थुगु अर्थय् कि नेपालया छगू हे थाय्, छम्ह हे द्यःयात थःथःगु दर्शनकथं नालाः काय्गु यानाः वयाच्वंगु दु । थुकिया बाँलाःगु दसुया रुपय् म्हय्पि पीठ खः ।

म्हय्पि द्यःयात अष्टमातृका पीठत मध्ये मूल पीठया रुपय् कयातःगु दु । बौद्ध धर्मकथं नं म्हय्पियात प्यंगू पीठमध्ये आत्मपीठ दुने लाःगु महत्वपूर्ण व तःधंगु पीठया रुपय् कयातःगु दु । वज्रयानीपिनि वज्रयान तन्त्रय् चक्रसंवर, योगाम्बर तन्त्रय् योगाम्बरकथं मूल पीठ योगाम्बर ज्ञानडाकिनी, अम्बर ज्ञानया रुपय् कयातःगु दु । थुलि महत्वं जाःगु शाक्त व बौद्धतय् शक्तिया केन्द्र जुयाच्वंगु थाय्यात प्रचारय् हय्गु कथं सफू पिथनादीत्यंगुलिं न्हापां सुभाय् बी ।

थुगु थाय् धार्मिक दृष्टिकोणं तसकं महत्व दु । दँय्दसं जुइगु नेपाःया दकले तहाकःगु बुंगद्यः जात्राया मूर्ति दय्केत भिंनिदँय् छकः थुगु हे म्हय्पि हुंया चा छ्यली । गनं नं अष्टमातृका देवीपिनिगु मूर्ति दय्केत, किपूया बाघभैरव दय्केत, गुलि नं तान्त्रिक मूर्तित दु उपिं दय्केत थुगु हे थाय्या चा यंकाः दय्केगु याइ । थुलि महत्वपूर्ण थाय् जूसां नं म्हय्पिया बारे म्हो मनूतय्सं हे जक अध्ययन अनुसन्धान यानाः वयाच्वंगुली मय्जु अमृता महर्जनं म्हय्पिया संस्कृतियात कयाः शोध यानाः सफूया रुपय् पिथनादीगु तसकं लसताया खँ खः । थुकथं हे मेमेगु अध्ययन नं न्ह्याके फय्मा धकाः भिंतुना देछानाच्वना ।

विकासरत्न वज्राचार्य

अध्यक्ष, नेपाल बौद्ध संस्कृति संरक्षण केन्द्र

नेसं ११३२ चौलागा ४

भिंतुना

नेपाः वहुभाषा, वहुजाति, वहुधर्म दुगु दे जूसां गबलें धर्मया नामं ल्वापु मदुगु धार्मिक सहिष्णुताया दे नं खः। मनूसिबें द्यः अप्वःगु थुगु देया मध्य भाग धात्थें धाय्गु खःसा छगू खुल्ला संग्रहालय खः। उकी मध्ये यँ देया उत्तर लागाय् लाःगु म्हय्पि हिन्दू व बौद्ध धर्मावलम्वीपिनिगु आस्थाया केन्द्र खः। बौद्ध धर्म कथं प्यंगू पीठ आत्मपीठ, परपीठ, योगिनी पीठ व गुह्यपीठ मध्ये आत्मपीठ कथं कयातःगु दु। आत्मपीठ दुने नं वाकचक्र मण्डल कथं कयातःगु दु। बौद्ध धर्मय् ८४ सिद्धपिंसं शक्ति आराधना यानाः वंगु थाय्यात पीठया रुपय् काय्गु याइ। अथे हे शान्तिकराचार्यया काय्या रुपय् बोधिसत्व करुणामय नाप स्वापू दुगु थाय् नापं हिन्दू वा शाक्त धर्म कथं चामुण्डा, माहेश्वरी देवीया कथं नालाः कयातःगु तसकं पवित्र व महत्वपूर्ण केन्द्र म्हय्पिया विषयलय् जिमि विद्यार्थी अमृता महर्जनं सफूया रुपय् पिथनादीगुलिं तसकं हे लय्ताः।

थुकथं हे नेपाःया धर्म संस्कृतिया विषयलय् अध्ययन अनुसन्धान याना न्ह्यब्वये फय्माः धैगु कामना याये।

उपप्रा. वज्रमुनि वज्राचार्य
पाटन संयुक्त क्यापम्पस,
त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कृतज्ञता

नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिं निगूगु दँ, च्यागूगु पत्रया पाठ्यक्रम पूवंकेया नितिं *म्हय्पिया साँस्कृतिक अध्ययन* यानागु खः। लिच्छविकालया अभिलेखय् म्हसप्रिङ्ग ग्राम धकाः उल्लेख जुयाच्वंगु थाय् यँ लाय्कूया उत्तर दिशाय् च्वंगु धार्मिक स्थल म्हय्पि खः। थथे न्हापां निसें हे अस्तित्वय् दुगु थाय्या बारे बाँलाक अध्ययन जुगु मदु। उकिं म्हय्पिया बारे अनुसन्धानया आवश्यकता महसुस यानाः थुगु थाय्या बारे शोध यानागु खः। थ्व म्हय्पि अजिमाया थाय् दच्छियंक जुइगु साँस्कृतिक गतिविधियात अध्ययन यानाः क्रमवद्ध रुपय् न्ह्यब्वय्गु कुतः यानागु खः। थ्व ***म्हय्पि अजिमा*** सफू थ्व हे शोधया परिमार्जित रुप खः।

थ्व विषयय् अनुसन्धान याय्त स्वीकृति बिया ज्या याय्गु अवसर बियादीगुलिं जिं नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग व विभागीय प्रमुख मय्जु प्रेमशान्ति तुलाधरप्रति आपालं कृतज्ञता प्वंकाच्वना। थ्व शोध पत्र पूवंकेत निर्देशन यानादीम्ह गुरु श्री वज्रमुनि वज्राचार्यजुप्रति आपालं आपाः सुभाय् देछाना च्वना। थुगु ज्या याय्गु भ्वलय् जितः ग्वहालि यानादीम्ह म्हय्पि अजिमाया मूल पुजारी श्री विकासरत्न वज्राचार्यजुयात नं यक्व सुभाय् बियाच्वना। शोधया क्रमय् दत्त गुथिया थ्यासफू उपलव्ध यानादीम्ह विमल ताम्राकायात नं सुभाय् देछाना च्वना। अले थुगु अध्ययनया क्रमय् खनेदय्कं मदय्क ग्वाहालि यानादीपिं नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया गुरुपिंत नं सुभाय् देछाना च्वना। जितः थीथी इलय् हपाः बिया, तिवः बियादीपिं पासापिंत नं दुनुगलंनिसें सुभाय्।

थुगु शोधया बाह्य परिक्षक प्रा.डा. त्रिरत्न मानन्धरजुयात नं आपालं सुभाय्। थ्व सफू पिथनेत हाकनं दोहरे याना स्वया बियादीपिं गुरुपिंप्रति आभार जुयाच्वना। अले थुगु सफूया निंतिं अभिलेख छापा कयाः ग्वाहालि यानादीम्ह गुरु जीवनकुमार महर्जनयात नं सुभाय्। कम्प्युटर टाइप याना ग्वाहालि याना ब्यूम्ह तता सुशीला महर्जनयात नं सुभाय्। थुगु शोधयात सफूया रुपय् पिथनेगु भाला कयादीम्ह न्हू हिसु पुचःया नायः भाजु राजितबहादुर श्रेष्ठयात नं सुभाय्। अथे हे थुगु सफू प्रकाशनया निम्तिं आर्थिक ग्वहालि याना ब्यूम्ह सत्यहेरा सिरपाः समितिप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्वंकाच्वना। सुभाय्।

अमृता महर्जन, बुथः, यँ।

धलः पौ

विषय	पौल्याः
१. म्हय्पिया ऐतिहासिक म्हसीका	१-१२
म्हय्पि थाय्या म्हसीका	१
म्हेयपिया शाब्दिक अर्थ	२
म्हय्पि अजिमाया प्राचीनता	३
धार्मिक सहिष्णुताया रुपय् म्हय्पि	५
पीठ स्थापना	५
म्हय्पि देगःया भौतिक स्वरुप	७
म्हय्पि द्यःछेंया परिचय	१०
थीथी थाय्या म्हय्पि	१२
२. म्हय्पि सम्बन्धि विभिन्न धार्मिक मत	१३-२२
शाक्त धर्मय् म्हय्पिया थाय्	१३
बौद्ध धर्मय् म्हय्पिया थाय्	१६
म्हय्पिया मेमेगु धार्मिक स्थलनाप स्वापू	२०
म्हय्पिया करुणामयनाप सम्बन्ध	२२
३. म्हय्पि द्यःया साँस्कृतिक पक्ष	२३-३५
म्हय्पि अजिमाया दँय् दँसं न्याय्कीगु खः जात्रा	२३
स्वाँछा पूजा (बैशाख शुक्ल पुर्णिमा)	३४
४. म्हय्पि द्यःया पूजा परम्परा	३६-४८
दैनिक पूजा	३६
मासिक पूजा	३८
पर्व पूजा	३९
मेमेगु पूजा	४०
उपसंहार	
शब्दावली	
परिशिष्ट	
लिधँसा	

१. म्हय्पिया ऐतिहासिक म्हसीका

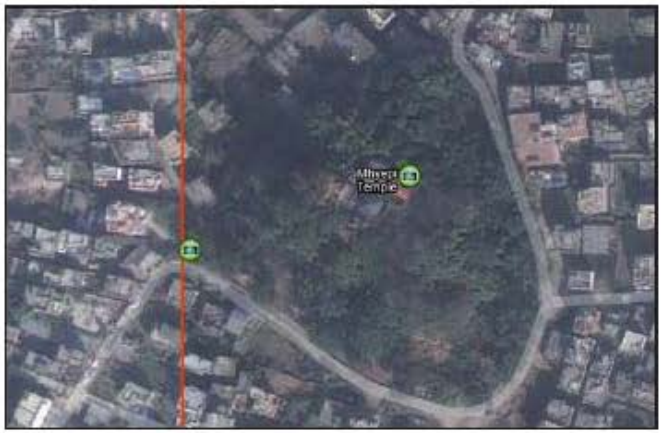

किपा : १ म्हय्पि ङ्वया दृश्य

म्हय्पि थाय्या म्हसीका

म्हय्पि यँ लाय्कूया उत्तर दिशाय् च्वंगु धार्मिक स्थल खः । थौंकन्हय् का.म.न.पा. वडा नं १६ या दुने लाना च्वंगु खः । पश्चिमय् विष्णुमति खुसि, पूर्वय् सामाखुसि वजार, उत्तरय् सामाखुसि फाँट व दक्षिणय् पकनाजोलं छचाःलिं घेरे यानातःगु थाय् खः । पकनाजोलं बालाजु वनेगु लँपुइ विष्णुमति ताँ पुलेन्ह्यो जवय् नानक मठ नापं च्वंगु गः वा जंगल हे म्हय्पि(किपा : १) खः । थ्व न्हापा पुलांगु वस्ती स्वया तापाक च्वंगु मनोरम स्थल खः । थुगु म्हय्पि लागाया क्षेत्रफल २०२२ सालयागु नापि अनुसार का.म.न.पा. २० क, कित्ता नं. २७ क्षेत्रफल २९-९- २-० जुयाच्वंगु खसा २०६० सालय् आप्पा नांयागु संस्थां याःगु नापि अनुसार आवया २.४८ हेक्टर जग्गा दुगु क्यनातःगु खः ।

म्हय्पिया शाब्दिक अर्थ

म्हस्मिङ्ग 'म्हस' व 'प्रिङ्ग' मिले जुया खँग्वः निर्माण जुयाच्वंगु दु। 'म्हस' धैगु नेवाः खँग्वः खः, थुकिया अर्थ 'म्हय्' जुइ । 'प्रिङ्ग'या नेपालभाषाय् छुं अर्थ मदु। भाषा वैज्ञानिक पिन्सं 'प्रिङ्ग' खँग्वः किराँतकालिन खः धयातःगु दु । माखोपूङ, खिपुङ, खोप्रिङ्ग, पुठप्रिङ 'प्रिङ्ग' खँग्वः स्वानाःच्वंगु दु । लिच्छवीकालिन अभिलेखय् थाय्या नांमय् 'प्रिङ्ग' खनेदु। म्हस्मिङ्ग खँग्वः ज्यलाः म्हय्पि जूवंगु खः । सामान्य कथं थौकन्हय् म्हय्पि धैगु म्हय् च्वंगु पीठ धकाः धाय्गु याः । 'प्रिङ्ग'या पीठ जूगु नं धाइ । म्हय् नामवाचक अधिकरण कारक व पीठया अपभ्रंस पाखें म्हय्पि जूवंगु खः ।

बौद्ध धर्मया वज्रयानी सम्प्रदायपिनि प्यंगू पीठ मध्य् छगू पीठ खः । थ्वहे कथं नां च्वंगु धकाः नं धाइ । प्यंगू पीठ धैगु आत्मपीठ, परपीठ, योगिनी पीठ ,गुह्य पीठ खः । म्हय्पियात आत्मपीठ धाय्गु याः । म्हया अर्थ आत्म मजुसे शरीर खः । भीगु शरिरया कथं हे काय, वाक व चित्त धकाः चक्रमण्डल दय्कातःगु दु । थुकी नं म्हय्पि वाक चक्र मण्डलय् लाः ।

जनश्रुति अनुसार शान्तिकर आचार्यजुं स्वयम्भु ज्योतिस्वरुपयात त्वपुया धर्मधातु चैत्य दय्का प्रतिस्था कर्म धुंकाः शान्तिपुर दय्कल । थः शान्तिपुरय् च्वना न्हिन्हि योगाम्वर ज्ञानेश्वरीया नित्यपूजा याइगु जुयाच्वन । छन्हु थम्हं होस मदय्क थः काय् ल्यूल्यू वनी । नित्यपूजा सम्पन्न जुइवं श्री योगाम्वरं शान्तिकरयात धयाः विज्यात- "छं याना वयाच्वंगु भक्तिभावं जि अति प्रसन्न जुल। थौंनिसें नित्यपूजा याय् म्वाल। थौंनिसें छं सकल प्राणीपिं कल्याण जुइगु ज्या याः । सकल प्राणी उद्धार याय्या निमित्त छंके च्वंगु प्रिय वस्तु जित बिइ फुला ।"

थथे धया योगाम्वरं सत्य वाचा ल्हाके धुंका छंगु ल्यूने दःनाच्वंम्ह मचा बोधिसत्व जित लःल्हा धकाः आज्ञा जुया विज्यात । श्री योगाम्वरयागु उजं न्यना शान्तिकर अतिकं लय्ताया थः ल्यूने च्वंगु बस्तु धैगु थः याक काय् जुयाच्वनी । शान्तिकरं अतिकं भाग्यमानि ताय्का थः काय्यात- "छ धन्य जुल थौंनिसें छ प्राणिपिं उद्धारया निमित्त छन्त जिं श्री योगाम्वर ज्ञानेश्वरीयात समर्पण याना च्वना" धकाः थः काय्यात श्री योगाम्वरया चरणय् समर्पण यागु जुल ।[१]

[१] तर स्वयम्भू पूराणय् थ्व बलिया प्रसंग धाःसा मदु ।

योगाम्वर ज्ञानेश्वरीं उम्ह वोधिसत्व मचायात- "छ नरचोला त्वता भारतया कामारु कामाक्षय् यक्षकुलय् राजा शशि व रानी मायाया कोखं जन्म जुया प्राणि उद्धार याय्गु ज्या याः" धकाः आज्ञा जुया विज्यात । अले उम्ह बालकयागु शरिरयात थम्हं आशन याना च्वना बिज्यात । उकिं थुगु र त्नपीठयात म्हःस पीठ धकाः धाय्गु जुयावंगु खः । थ्व हे म्हःस पीठ लिपा अपभ्रंस जुया म्हःसप्रिङ, अले म्हय्पि जुल धैगु इतिहासकारपिनि धापु खः ।

थ्वहे कथं गुणकामदेवया काय् नरेन्द्रदेवया पालय् शान्तिकराचार्यया शिष्य बन्धुदत्तया पाखें करुणामय नेपालय् हय्गु ज्या जुल ।

म्हय्पि अजिमाया प्राचीनता

नेपाःया इतिहासय् प्रारम्भिक श्रोतकथं अभिलेख नापं न्हापां खनेदुम्ह जुजु मानदेव न्यागूगु शताब्दि याम्ह खः । थ्वहे जुजु मानदेवया इलय् पशुपती देउपाटनय् रत्नसंघं तय्कूगु सम्वत ३९९ या शिलालेखय् "म्हस्प्रिङ ग्राम" उल्लेख जुयाच्वंगु खनेदु ।[२] दकले न्हापां "म्हस्प्रिङ ग्राम प्रदेश" धकाः उल्लेख जुयाच्वंगु लिच्छविकालया स्यल्लागु प्रमाण खः । थनं लिपा "म्हस्प्रिङ" खँग्वः जुजु वसन्तदेवया अभिलेखय् खनेदत ।[३] नक्साल नारायण चौरय् च्वंगु अभिलेखय् "म्हप्रिङ" च्वयातःगु दु ।[४] थ्व निगू अभिलेखया कालान्तर पाः बलय् "म्हस्प्रिङ" खँग्वः "म्हप्रिङ" जुल । अथे हे अभिलेख ब्वने बलय् थ्व थाय् न्हापांगु इलय् ग्राम व लिपा द्रङ्ग जुयाच्वंगु दु । लिच्छविकालिन अभिलेख सफूया कथं "द्रङ्ग" धैगु शहर विशेषया नां च्वयातःगु दु ।[५] "म्हस्प्रिङ" खँग्वः नं "म्हप्रिङ" जुयावं थें हे तुं "म्हप्रिङ" खँग्वःनं "म्हय्पि" जुया वन । थुकिं म्हय्पि ग्रामं द्रङ्गया रुपय् विकसित जुयाच्वंगु खनेदु ।

---

[२] धनवज्र वज्राचार्य, *लिच्छविकालिन अभिलेख* (कीर्तिपुर : नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, १०५४) पौ ५१ ।

[३] धनवज्र वज्राचार्यया अनुसार थ्व अभिलेखया लिपि जयदेव द्वितियया अभिलेखनाप ज्वला धकाः च्वयातःगु दु । थौकन्हे थुगु राष्ट्रिय संग्राहलयस दु ।

[४] पूर्ववत् , पौ ५६५ ।

[५] पूर्ववत्, पौ २१८ ।

भाषाविशेषज्ञ, इतिहासकारपिनिगु धापूकथं थ्व "म्हप्रिङ" किराँती भाषाया खँग्वः खः । गथेकि खोप्रिङ्ग, हुस्प्रिङ, हारागुङ, खिपुङ, शुल्म्हुङ, लोप्रिङ, पुठप्रिङ, फवद्रङ, आदि खँग्वःत किराँतकालिन भाषाया खँग्वः खः । उकिं थ्व थाय्यात म्हस्प्रिङ नामं उल्लेख यानातःगुलिं किराँतकालय् हे थ्व थाय्या विकास जुइ धुंकूगु खँ सीदु ।[६]

थ्व छगू आदिकालंनिसें हे निरन्तर रुपं जंगलया रुप कयाःच्वंगु थाय् खः । नेवाः भाषं थुकियात छगू "गः"या नां बियातःगु दु । गथेकि स्यंगु (स्वयम्भू) जंगलयात स्यंगुगः, सुम्पाद्वौं जंगलयात सुम्पागः, पोर्पाद्वौं जंगलयात पोर्पागः, अथे हे थ्व म्हेपिद्वौं जंगलयात म्हेपिगः धाइगु खः ।[७] म्हय्पि थाय्या नामं हे थुम्ह द्यःया नां म्हय्पि अजिमा जूवंगु खः ।

म्हय्पि जोगाम्वर अजिमाया प्रचीनता बारे स्वयम्भू पूराण व नेपालय् बुंगमलोकेश्वर विज्याकुगु ऐतिहासिक बाखंनय् नं म्हय्पि अजिमाया खँ स्वानाच्वंगु दु । स्वयम्भूया शान्तिपुरय् सिद्ध जुया विज्याम्ह शान्तिकराचार्य म्हय्पि पीठय् निवास जुयाच्वंगु खँ बाखंनय् उल्लेख दु ।[८] कलियुगय् मनूतय्सं स्वयम्भू ज्योति रुप स्यंकी धकाः चैत्य दय्काः त्वःपुया ब्यूम्ह शान्तिकराचार्य खः ।[९] थुकिं म्हय्पि थाय् अति प्राचीन धैगु अनुमान याय्छिं । उम्ह शान्तिकराचार्य म्हय्पी वयाः योगाम्वर आराधना याइगस पाखें स्वयम्भु चैत्य दय्के न्ह्यो हे म्हयेपी योगाम्वर दय् धुंकल धैगु सीदु ।

बौद्ध देवदेवीपिनिगु मूर्ति मालेगु भ्वलय् स्यल्लागु श्रोतकथं निगू सफू लुयावःगु दु । प्रसिद्ध ग्रन्थाकार महापण्डित (पाल जुजु राम पाल इ.सं.१०८२-११३०) अभयाकरं च्वयातःगु साधनामाला व निष्पन्नयोगावली खः । थ्व सफू बौद्ध धर्मया बिकास चरम सिमाय् थ्यंगु इलय् च्वयातःगु खः । थ्व निगुलिं सफू इश्लामतय्सं बौद्ध धर्मय् ध्वस्त(ने.सं.४७०) याय् न्ह्यः बाह्रौ शताब्दी रचना जूगु खः ।[१०]

---

[६] "ज्यापु" पञ्च, म्हेपि अजिमाया पीठ, *यज्जु लय्पौ*(१; ९: १२, ११२२) पौ ११ ।

[७] "ज्यापु" पञ्च, म्हेपि अजिमाया पीठ, *यज्जु लय्पौ*(१; ९: १२, ११२२) पौ ११ ।

[८] रोजीमैया श्रेष्ठ, स्वयम्भूइ चिच्चा दनाच्वंगु जुजु प्रताप मल्लया प्रतापपुर मन्दिर व चलः वनाः ग्वःतुले त्यंगु म्हय्पि अजिमाया मन्दिर, खेलुइता दँपौ (२५:२५,११२५) पौ १२१ ।

[९] स्वयम्भू पुराण अनुसार शान्तिकराचार्य द्वापर युगयाम्ह धैगु खँ सीदु ।

[१०] Benoytosh Bhattacharya, *The Indian Buddhist Iconography*, (West Bengal: Shastri Villa, Naihati, West Bengal, Rathayatra, 1985) p. 385.

धार्मिक सहिष्णुताया रुपय् म्हय्पि

नेपाल धार्मिक सहिष्णुता दुगु देश खः । थन मेमेगु देशय् थें थन धर्मया नामय् हिंसा जूगु मदु । थुकिया हे छगू दसि कथं म्हय्पि देगः नं खः । म्हय्पि द्यःयात बौद्ध धर्माबलम्वी तय्सं योगाम्वर धकाः माने याना वैच्वंगु दु । अथे हे शाक्त, हिन्दु व बौद्ध धर्माबलम्वी तय्सं शक्ति पीठ कथं नं पूजा याय्गु याना च्वन । द्यः हे छम्ह धकाः भाःपिया पूजा याःसां परिभाषा धाःसा भचा पाः । शाक्त, बौद्ध व हिन्दुपिन्सं शक्ति साधना याय्गु थाय्यात पीठ धाइ । थ्व म्हय्पि शरिरया स्वंगू चक्र मध्य् छगू चक्र खः । ८४ सिद्ध पुरुषपिसं साधना याना ज्ञान प्राप्त याय्गु थाय्यात बौद्ध तय्सं पीठ धकाः धाइ ।

हिन्दु धर्मय् मातृशक्तिकथं सप्तमातृका, अष्टमातृका, नवदुर्गा व दशमहाविद्याया रुपय् पीठयात कयातःगु दु । थ्व पीठयात गुलिसियां माहेश्वरी, गुलिसियां चामुण्डा कथं कया च्वंगु दु । म्हय्पि अजिमायात मोहनीबलय् दुर्गा/भगवतीया (महाकाली) रुपय् पूजा याइसा सोन्तीबलय् महालक्ष्मी धकाः पुज्याना च्वंगु खनेदु ।। धार्मिक सहिष्णुताया कारणं शाक्त, शैव, वैष्णव व बौद्ध धर्मावलम्वी पिनिगु आस्थाया केन्द्र जुयाच्वंगु दु । बौद्ध धर्मावलम्वीपिनिगु आस्थाया केन्द्र जुगुलिं संस्कृत भाषं योगाम्वर धकाः नामाकरण जुयाच्वंगु खनेदु ।

पीठ स्थापना

नेपालय् पीठ स्थापना बारे थीथी सफूती च्वयातःगु विद्वानपिनिगु मत कथं गुणकामदेवया इलय् जूगु धैगु धारणा स्पष्ट जू । गथे - ने.सं. १०७ या जुजु गुणकामदेवं कान्तिपुर दय्कूगु खँ भाषा वंशावली उल्लेख दु ।[११]

भिंनिगूगु शताब्दिपाखे राज्य याःम्ह गुणकामदेवं काठमाडौं राज्य स्थापना याना राज्यया छचाखेरं संरक्षकया रुपय् अष्टमातृका थापना याना

[११] धनवज्र वज्राचार्य, *गोपालराज वंशावलीको ऐतिहासिक विवेचना* (कीर्तिपुर : नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय १०५४) पौ ७ ।

तःगु खः । मातृका पीठ यँेय् जक मखसे यल व ख्वपय् नें लाय्कूली जक मजुसे तातापाक नं दु । यँेया मातृकापीठ व्यवस्था शक्ति आराधना याय्त मल्लकालय् प्रतिष्ठित जूगु खः । गुम्ह जुजुया इलय् धकाः अनुसन्धानया विषय हे तिनि । तर मालाः स्वय्बलय् राज्य सिमाया विवाद व मेमेगु ल्वापु व्यवस्थित याय्त व यँेदेया सुरक्षाया दृष्टिं गुणकामदेवं विधिपूर्वक पीठ स्थापना यात धैगु अनुमान याय्फु ।[१२] वेदनाथ रेग्मीया कथं मातृका पीठया मौलिक निर्माण छगू हे प्रकारया खनेदु ।

१. दक्वं देगः गालय् दय्का तःगु ।

२. दक्वं देगलय् मूलदेवी नापं सुयानं मूर्ति साकार मदु ।

३. आपाः देगः पश्चिमाभिमुख ।

४. दक्वं देगःया मूलद्यःया ल्यूनेच्वंगु भाग त्रिभूजाकार पखाः व जवखवं चिजागु पखाःदु ।

५. दक्वं देगःत मूलवस्ती स्वया तापाक खुसी सिथय् दु ।

६. द्यःपिनि नां नेवाः भाय्या हे तया तःगु दु ।

७. दक्वं देगलय् भैरवलिंग तःगु जुइ ।

अथे न्ह्यथना तःगु जूसां न्यंकनं भैरवलिंग मजुसे गणरक्षक कथं भैरव, महांकाल, गणेश, हारती नं तयातःगु दु । थथे पीठ निर्माण याःबलय् स्वंगु चक्र दय्कातःगु दु । उकी प्रत्येक चक्रय् च्यागू पीठ तयातःगु दु । दकले दुनेया चित्त चक्र, दथुया वाक चक्र व दकले पिने काय चक्र याना तयातःगु दु । काय, वाक व चित्त भिंगू शरिरयात बुद्ध धर्मया दर्शन कथं कयातःगु खः ।

[१२] वेदनाथ रेग्मी, "नेपालमा अष्टमातृका", *प्रज्ञा*, (यँे नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान १;२:४०,११०३) पौ २७ ।

म्हय्पि देगःया भौतिक स्वरुप

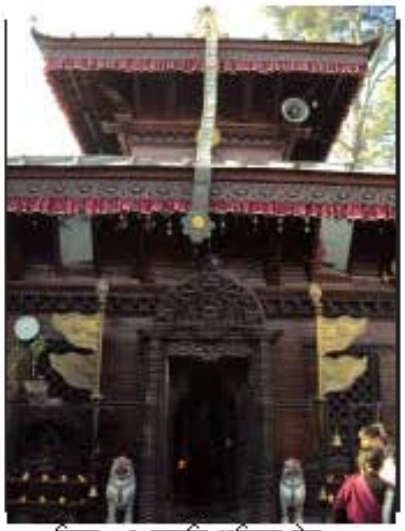

किपा : २ म्हय्पि अजिमा देगः

यँ लायकूया उत्तर दिशाय् थौंकन्हय्का.म.न.पा. वडा नं. १६ या दुने लानाच्वंगु धार्मिक स्थलया रुपय् विकास जुयाच्वंगु थाय् खः "म्हय्पि" । पश्चिमय् विष्णुमति खुसि, पूर्वय् सामाखुसि वजार, उत्तरय् सामाखुसि फाँट व दक्षिणय् पकनाजोल यानाः प्यंगू दिशाय् छ्वचालिं घेरे यानातःगु दु । थथे म्हय्पि अजिमाया(किपा : २) थाय् थहाँ वनेगु पूर्व व पश्चिम दिशाय् स्वाहाने दु । म्हय्पि अजिमाया देगः उत्तर दिशाय् तं दय्का तःगु दु । पेगोडा शैलीया निर्तजाःगु न्हूगु देगः दु । थ्व देगः वि.सं. २०५५ य् निर्माण जुगु खः । थन द्वःया थाय् दुने लिपातां भुना तःगु (वि.सं. २०५८य्) दु । द्वःया थाय् सुरक्षाया दृष्टिं रेलिङ खापा छुनाः तःगु दु ।

देगः दुने उत्तराभिमुख जुया मूल अजिमा वा योगाम्बर ज्ञानेश्वरी विराजमान जुयाच्वंगु दु । द्वःया जवय् क्रमशः ब्रम्हायणी, इन्द्रायणी, कौमारी, चामुण्डा, गणेश, अग्नी, करुणामय, ककोंटक नाग, उमामहेश्वर व सिंहनी दु । खवय् क्रमशः वाराही, वैष्णावी, भैरवी, महाकाली, महालक्ष्मी, वायु, क्षत्रपाल वृष (क्वा थुसा) व व्याघ्रिनी दु । अजिमा द्वः थाय् चिचिग्वः गंत छ्वायातःगु दु । द्वःयात वहया मतू व तिसा नं छ्वायातःगु दु ।

योगाम्बरया ल्यूने देगलं पिने गणेद्वःया मूर्ति दु । थ्व खड्गसिद्धि विनायक योगाम्बर ज्ञानेश्वरीं स्वयम प्रकट यागु खः ।[१३] थ्व गणेशया मूर्ति मेगु मूर्ति स्वया पाः । थुकि च्वंम्ह गणेशया मतु साधारण चन्द्रमा जक दु गुकिं सं खनेदु । साधारण तिसा तयातःम्ह, ताहा गपतय् क्वखाया, नागया आशनय् पयतुना च्वंगु दु । थ्व गणेद्वः हिटिमंग वहानय् पयतुना च्वंगु दु । न्हय्म्ह नागं कुइकातःगु दु । जलविनायक जुगुलिं लःया प्रतिक क्यनातःगु जुइ । थ्व द्वःयात खड्गसिद्धि विनायक नं धाः । चोभारया क्वय्ला वसि राक्षस स्यायत उत्पत्ति यागु गुकिं याना गणेशया नां हे क्वय्ला गणेश जुल धैगु जनविश्वास दु । थुकथं चोभारया क्वय्ला गणेशया म्हय्पी स्वापु खनेदत ।

देगःया परिसरय् ससुद्वः, वज्रविर महांकाल, महामञ्जुश्री, विश्ववज्र, भिन्द्वः, राधाकृष्ण[१४], नारायणद्वः, वज्रधातु चैत्य, महामाया नापं थन भजन पाटी व सत्तः नं दु । मन्दिरया पुर्वपाखे शान्तीकर गुम्बा दु, गुम्बादुने-शाक्यमुनि बुद्ध, आर्यतारा, षडक्षरि लोकेश्वर स्थापना यानातःगु दु । थन २००३ सालय् श्री ३ पद्मशमशेरं हिटि तयातःगु ल्वहंपौ नं दु । अथे हे तुं मेमेगु ल्वहंपौ -

१. देगःलय् दुने द्वःया जवं, खवं निपाः अभिलेख दु ।

२. देगःलय् दुहां वनेगु थासय् जवंखवं निपाः ल्वहंपौ दुगु सिमदुगुलिं क्वय् हयाः तयातःगु दु ।[१५]

३. गुम्बाया पिने लक्ष्मीनारायण दुगु तपागु ल्वहंपौ दु ।

४. गुम्बाया अंगलय् तध्यंगु दुरुल्वहंतय्, पूर्व थहां वनेबलय् जवय् (२०५७) अभिलेख दु ।

५. देगःलय् दुनेपिहां वय्बलय् देपाय् न्हूगु (२०५८) अभिलेख दु ।

६. देगःलय् थहां वनेगु पश्चिम दिशाया स्वाहाने ध्वाखा दय्कुगु अभिलेख दु ।

---

[१३] स्वेंला वशिं स्वनिगलय् दुख बिया च्वंबलय् स्वेंला वशियागु विघ्न उपद्रव शान्त यायत थुम्ह गणेश योगाम्बरं प्रकट यागु धैगु जनविश्वास दु ।

[१४] थ्व राधाकृष्ण द्वः वि.सं. २०१२ सालय् गंगा प्रसाद अधिकारीं मार्ग १३ गते स्थापना यागु खः । थ्व राधाकृष्ण द्वः दिकातःगु थामय् दुने कापी जायक भक्तजनपिंसं कृष्ण कृष्ण च्वगु तयातःगु दु ।

[१५] ने.सं. ६८७ या प्रताप मल्लया छपाः दु । गुकि द्वः थाय् ल्वहंया पःखाः व ध्वाखा दय्कुगु खि दु । मेगु अभिलेखय् योगाम्बरयात लक्ष्मीनारायण धकाः उल्लेख यानातःगु दु । थुगु अभिलेखया पाठ परिशिष्टय् दु ।

७. देगःलय् थहां वनेगु पश्चिम दिशाया स्वाहाने ध्वाखा पिने सिंह निम्ह तःगु अभिलेख दु ।

८. देगःया न्ह्यने च्वंगु सत्तलय् दुने द्यःया ल्यूने दुरुल्वहंया अभिलेख दु ।

९. पश्चिमया स्वाहानय् रेलिङ्ग तःगु अभिलेख दु ।

जम्मा न्यापा पुलांगु ल्वहंपौ जुल । थ्व बाहेकं चिचिधंगु ल्वहंपौ न्हूगु देगः व चैत्य दय्का तयातःगु यक्व हे दु । अथे हे थन देगःया पूर्व थहाँ वनेगु पाखे पुलांगु बुंगाः नं दु । थ्व जीर्णोद्धार याःगु छपाः गूइदँ ति पुलांगु ल्वहंपौ नं दु । स्थानिय श्रद्धालु भक्तजनपिनिगु कुतलं वि.सं. २०६८ सालय् भजन याय्गु पुलांगु सतः थुनाः न्हूगु दनेगु ज्या न्ह्याका च्वंगु दु । भौगोलिक बनावटया कारणं थन चलः वंगु खँ न्यनेदु । थ्व देगःया पश्चिम भागय् चलः वना आः महामाया देगः ल्यूनेतक जक ल्यन । रोजीमैंया श्रेष्ठया च्वसु कथं ने.सं. ११२४ अशोज ७ गते खुन्हु चलः वंगु जुल ।[१६]

थन दुगु विश्ववज्र बारे थथे धयादिगु दु - "थ्व पुलांगु विश्ववज्र पञ्चबुद्ध मध्यया न्याम्ह्म बुद्ध अमोघसिद्धिया चिं खः । थ्व दुगुलिं न्हापा थन तःधंगु चैत्य नं दुगु जुइमाः गुगु गनं ल्हानां जकं च्वनला ।"[१७]

वि.सं. २०५५ सालसिवें न्ह्योया स्वरुप छचाखेरं चिजाःगु पःखाल चाःहीका तःगु खः । अले सिंयागु थामय् नितँ आय्पाया पौ जक तयातःगु खः । उबले द्यःथाय् दुहां वनेगु लुखा, द्यःया पृष्ठभूमि, व देगः दुनेया स्वरुप दक्वं ल्वहंयागु खः । अझ थ्व स्वयाः न्ह्यः (वि.सं. २०३५) या स्वरुप धैगु पौ छुं मदुगु खः । छचाः खेरं खुल्ला, प्यकुंनय् ल्वहंया प्यंगः चिजागु थां व ल्वहंया ध्वाखा (गुकी द्यःपिं कियातःगु)य् सिंयागु खापा छुनातःगु खः । थाय् नं चकंगु व इलय् थौं स्वया जंगलय् सिमात नं यक्व दु ।

[१६] रोजीमैया श्रेष्ठ,"स्वयम्भूइ चिच्चा दनाच्वंगु जुजु प्रताप मल्लया प्रतापपुर मन्दिर व चलः वनाः ग्वःतुले त्यंगु म्हय्पि अजिमाया मन्दिर" *खेलुइता* दँपौ,२५:२५,पौ ११८ -१२२ ।

[१७] भुवनलाल प्रधान, "म्हय्पि देउताथान" *मधुपर्क*, (गोरखापत्र संस्थान, २३८,१९९१) पौ ९ ।

म्हय्पि देगःया पश्चिम दिशाय् वि.सं. २००२ ल्वहं ब्वला वल, गुकि अस्पष्ट मुर्ति खनेदत । प्यदँ लिपा विस्तारं आकृति निर्माण जुम्ह भगवती खः । थ्व यलया करुणामययया मां यक्षराज शशिया कला माया धकाः मायादेवी धाय्गु यात ।[१८]

थन दर्शन याय्त वइपिं भक्तपिनि निम्ति व दैनिक उपभोगयात देगःया दक्षिण पूर्व वनय् बुंगाचा नं दु । थौंस्वया गुइदँ न्ह्यः इटुंबहालया पिन्सं बुंगा जिर्णोद्धार यागु ल्वहंपौया मितिं खनेदु । वि.सं. २०६० सालय् बुंगायात चक्का तयाः तुं दय्कु बलय् नीनिगु फुट क्वय् लःया मुहान लुया तुं म्हुइ मफया त्वपुल । अन व्यवस्थित मजुगु जुया ल्वहंपौ भाजु विकासरत्नया छेंय् तयातःगु दु ।

म्हय्पि द्यःछँया परिचय

म्हय्पि अजिमाया द्यःछें असँ, तँलाछि त्वाःया चुकय् दु । थौकन्हय् का.म.न.पा. वडा नं ३० या दुने लाना च्वंगु खः । म्हय्पि अजिमाया द्यःछें "लिपि गुथि"या ज्याःकुथि नापं च्वंगु गल्लीं दुने निगू चुक दुहां वनेमाः । थ्व चुकया नां नं म्हय्पि अजिमाया नामं हे "म्हय्पि चुक" तयातःगु दु । देगःथें द्यःछें नं उत्तर दिशाय् स्वया च्वंगु दु । चुकय् दुहाँ वनेवं आकर्षक खनेदुगु थ्व द्यःछेंया वर्णन थुकथं यानागु जुल ।

पिनेया स्वरुप -

स्वतँ जाःगु द्यःछेंय् पिनें गं छगः दु । मू लुखाया जवय् कवं व खवय् ख्याः दु । लुखाया निखेरं सिंहत दु । लुखा खलुइ देवा तयातःगु दु । लुखाया जःखः लिया झण्डा दु । निगू त्रिकोणाकार झण्डाय् चन्द्र सूर्य दु । जवपाखे तग्वःगु गं छगःनं दु । मातँनय् लुखा फुसय् लिया पातां भुनातःगु तिकिभ्याः दु । गुकी द्यने षट्कोण दुने अष्टपत्रदलया मण्डल दु । थ्व तिकिभ्याःया जवय् गणेश व

[१८] विकासरत्न वज्राचार्य, "म्हय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक एक परिचय" *द्वादशतीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति* (गोंगबु, द्वादशतीर्थ उपोषध अष्टमी व्रत तदर्थ समिति, ११२८) पौ ९६ ।

कुमारया किपाः दु। च्वतँय् निपाः भ्याःया दथुइ दलुचा छगः यःखानातःगु दु। जस्ताया पौ तयातःगु द्यःछँय् गजू छगः छुनातःगु दु।

दुनेया स्वरुप -

स्वतँ जाःगु द्यःछँय् छेलि, मातँ व च्वतँ याना स्वतँ दु। मातँनय् स्वाहानं थाहां वनेवं जवय् च्वंगु कोठा दु। थन द्यःतय्गु कोठा जूगुलिं लुखापिने तोरण नं दु। थ्व तोरणय् प्यपा ल्हाः दुम्ह अजिमा तयातःगु दु। थ्व तोरण लियागु जूसां हाकुसे च्वनाः न्हिन्हिं पूजा याइगुलिं सिन्ह तिकेगु थासय् जक म्हासु। थ्व कोठा दुने अजिमायात उत्तर स्वका द्यः जात्राबलय् थें यानाः छाय्पिया तःगु दु।[१९]

१.ब्रम्हायणी २.इन्द्रायणी ३.कुमारी ४.चामुण्डा ५.गणेश ६.सिंहिनी ७.नागराजा व खवं क्रमशः १.बाराही २.वैष्णवी ३.भैरवी ४.महालक्ष्मी ५.व्याघ्रिनीयात मिलय् याना तःगु दु। द्यःछँय् दक्वं द्यःपिनि लुं सिया मूर्तित दय्कातःगु दु। न्हापा सिजःया द्यःया छ्वोंत जक दुगु खः, गुकी मिति नं कियातःगु दु। लिपा न्हूगु मूर्तित दय्कूगु इलय् निथी द्यः तय् मत्यः धकाः पुलांगु गालाः छ्वल।[२०]

द्यःछँय् योगाम्वर ज्ञानेश्वरीया किपाः पौभालय् च्वयातःगु नं दु।[२१] थन द्यःछँय् नं द्यःया पात्र व खड्ग दु। थ्व चह्रे पत्तिकं म्हय्पी यंकी। चह्रेबलय् चह्रे अजिमा तयाः यंकेगु आशन, त्वाः देवाः आदि दक्वं ज्वलंत थन हे तइ। थन चह्रे बलय् गमय् यंकिगु अजिमाया मूर्ति तयातःगु दु। म्हय्पि जात्रा बलय् गमय् यंकिगु अजिमा नं याना निगू अजिमाया मूर्तित दु। चह्रे बलय् गमय् यंकीम्ह द्यःयात हे चह्रे अजिमा धाइगु खः।

थ्व द्यःछँ न्हापा जीर्ण जुयाः हाकनं दय्कूगु जुसां पुलांगु हे पहया जू। चां दनातःगु व स्वाहाने नं सिंयागु दु। जस्ताया पतिइ जक गजूतय्त प्लास्टर यानातःगु दु।

---

[१९] पौ २५ य् स्वयादिसं।

[२०] म्हय्पिया मूल गुरुजु नापया खँल्हाबल्हाया आधारय्।

[२१] थ्व किपाः परिशिष्टय् दु।

थीथी थाय्या म्हय्पि

म्हय्पि द्यः शक्तिया लागि साधना याइ। थ्व हे क्रमय् थीथी थासय् थुजापिं द्यः पिं स्थापना याना तःगु दु। नेवाःतय्गु विशेषता कथं नेवाःत गन गन वनी, अन हे थःगु कुलदेवता नं यंकी। थ्व हे अनुसार नेवाःत तातापाक बसोबास यायां वन। अले द्यःयाथाय् वय् फुपिं वया हे च्वन। थाकुलिसे थःपिं गन वन अन हे द्यःयात नं सालाः यंकेगु ज्या जुयाच्वंगु खनेदु। गुगु थुकथं दु -

१. भारतया आसामय् कामरुप कामाक्ष धैगु थासय् दु। गनं नेपालय् करुणामय हःगु इलय् बन्धुदत्त आचार्य थापना याःगु धका बुंगमलोकेश्वर विज्याकूगु वंशावलीया न्हयथना तःगु दु।

२. दक्षिणकाली फर्पिङ्गय् कुरुवा (कटुवाल दह) धैगु थासय् बन्धुदत्त आचार्य थापना याःगु।

३. स्वयम्भू स्तुपा च्वय् नमसिं चुक नांगु थासय् म्हय्पि स्थान दु। अग्निपुरं शान्तिपुरय् वनेगु लँय् देपाय् च्वंगु साधारण पखाःलं घेरे यानातःगु दु। सर्गतय् खुला तयातःगु दु।

४. स्वयम्भूया तःप्यंगु स्वानय् च्वय् मथ्यनेवं ग्वाखंचाय् ल्वंहया योगाम्वर पीठ दु।[२२]

५. सिघःलय् दुने आगं द्यः थाय् योगाम्वर हे खः। थ्व वाकवज्रं स्थापना याःगु खः।

६. यलय् हिरण्यवर्ण महाविहारया आगँद्यः नं योगाम्वर खः।

७. मरुइ जवय् पिगंननी तुलाधरपिनि योगाम्वर पीठ धका दु। थ्व मरु गणेद्यःया द्यःछँय् नं दुने लाः।

८. यलय् कनिबहालया पिने खालिगु थासय् नं योगाम्वर पीठ दु।

९. येंया क्वाबहाःया आगंद्यः नं योगाम्वर हे खः।

---

[२२] काठमाडौं उपत्यका हाकनं छुं कारणवश जलमग्न जुसां स्वयम्भू लखं त्वपुइ मखु। थ्व योगाम्वर पीठ सिबें लः थहां वनि मखु धैगु जनविश्वास दु।

२. म्हय्पि सम्बन्धि विभिन्न धार्मिक मत

शाक्त धर्मय् म्हय्पिया थाय्

गुगु सम्प्रदाय नं देवीया उपासना छगू हे जक कारण माने याइ। गुगु सम्प्रदायलय् सर्वोच्च शक्ति, सृष्टि व विनाशकारिणी, अविनाशी अविकारीया कारण देवीयात काइ । वहे "शाक्त सम्प्रदाय" ख: । मातृशक्तिया उपासना परम्परा तसकं हे प्राचीन ख: ।

आध्यात्मिक दृष्टिं विचा: याय्बलय् प्रकृति हे मूल शक्ति ख: । प्रकृतिया आधार मदय्कं छु नं पदार्थ तक नं उत्थान जुइगु सम्भव मदु। प्रकृतिं ब्यूगु सौन्दर्यया थ:गु शीप छ्वचला कला इतिहासय् न्हूगु आयाम तनेगु मूर्ति तथा चित्र गन प्रचुर मात्रां दै, अज्यागु थासय् शक्ति व शक्तिया उपासकत यक्व दइ । थन शक्तिया नापं थीथी द्यःपिनि उपासकत दु । तर न्हयाम्ह द्यःया उपासना या:सां शक्ति मदय्क सुयां उपासना जुइगु असम्भव ख: । विश्वया मेमेगु थासय् थें शक्तिया उपासकपिनि ल्या: कम मजुया हे निराकार तथा साकार रुपय् द्यःपिनि पीठत खनें दुगु ख: ।[२३]

[२३] मदनमोहन मिश्र, काठमाडौं उपत्यकाका धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा (पुरातत्व विभाग: ललितपुर,१११६) पौ १ -३ ।

नेपालय् शाक्त धर्मावलम्बीपिन्सं निराकार ल्वहं*किपा* ज्ञेयात शक्ति पीठ कथं मानेयाना वःगु दु। न्हापांगु शताब्दिनिसे शाक्त परम्परा निरन्तर रुपं न्ह्याना वयाच्वंगु दु।[२४] तन्त्र कथं मुख्यत: मातृशक्तिं हे ब्रम्हाण्ड संचालन जुया वंगु दु।[२५] नेपालया सन्दर्भय् नं ईसा पूर्व स्वया न्ह्य: द्य: पिनिगु अनुसन्धान याय्गु भवलय् पुरातत्वविद्पिन्सं मिसापिनिगु छ्यों लुइकुगु दु । थ्वहे कथं मातृशक्ति उपासना नेपालय् नं तसकं पुलां धैगु सीदु। मल्लकालय् वया: अष्टमातृका, नवदुर्गा, दशमहाविद्या, अजिमा थें जागु मातृशक्ति उपासना याय्गु चलन प्रचुर मात्रां खनेदत । वहे क्रमय् गुणकामदेवं (ने.सं. १०७) काठमाडौं स्थापना या:वलय् शक्तिया प्रतीक कथं अजिमापिं स्थापना यात ।

किपा ३ निराकार म्हय्पि अजिमा

हिन्दु धर्मय् मिजंद्य:या शक्ति कथं मानय् यानात:गु दु । दक्वं द्य:पिनि शक्ति धैगु मिसाद्य ख: । गुम्ह द्य:या शक्ति ख: वया ज्वंसा व बहान नं वहे जुइ । गथे शिवं सृष्टि व संहार नितां याइ उथें हे शक्ति नं शान्त व उग्र निगू स्वरुपया जुइ । थथे शक्तिया शान्त रुप सती, पार्वती ख:सा उग्र रुप दुर्गा, काली ख: । बौद्ध धर्मय् नं शक्तियाकथं योगिनी व वज्रबाराही ख: ।[२६] नेपालय् तान्त्रिक मतकथं शक्तिया लागि पूजा याय्गु तथंगु लहर वल । गुकिं याना: सप्तमातृका,

[२४] Lain S. Bangdel, *Inventory of Stone Sculptures of Kathmandu Valley* ,(Royal Nepal Academy : Kamaladi Nepal, 1995) p.39 .

[२५] Trilok Chandra Majupuria and Rohit kumar Majupuria, *Religions Nepal* : M .Devi , Lashker (Gwalior India) p. 230 .

[२६] Trilok Chandra Majupuria and Rohit kumar Majupuria, *Gods, Goddesses and Religious Symbols of Buddhism and Tantrism* , M. Devi ,Lashker (Gwalior India, 2005) p. 105.

अष्टमातृका, नवदुर्गा व दशमहाविद्याया रुपय् नं पूजा जुया वल । तन्त्रय् शक्ति वा मिसाद्यः मदय्कं मिजंद्यःपिं शक्तिहिन जुइ ।[२७]

शिव पाखें शव जुगु जुया गन शिव दै अन शक्ति दैगु हे जुल । शिव धैगु महाद्यःया आनन्द रुप खः । मनूया दकले आनन्दया अवस्था धैगु मृत्यु खः । उकिं शवपाखें शिव जूगु खः । शिव व शक्ति छथाय् हे दै । शव मसानय् दैगु जुया वया शक्ति नं अनं हे दै । शिव व शक्ति धैगु बौद्ध धर्मय् "प्रज्ञा" स्त्री व "उपाय" पुरुष खः । थथे प्रज्ञा व उपाय छगू हे थासय् दैगु जुया साधकपिं साधना याय्त पीठय् याइ ।

हिन्दु धर्मया पिन्सं म्हय्पि अजिमायात शक्ति पीठ कथं पूजा याः वइ । अष्टमातृकाय् थ्व म्हय्पि अजिमायात गुलिसियां माहेश्वरी द्यः धकाः धाः । गुलिसियां चामुण्डा नं धाय्गु याः । थन मोहनी बलय् भगवतीया रुपकथं महाकाली धकाः पूजा याय्गु यानाच्वंगु दु ।अले सोन्तीया इलय् थ्वहे पीठय् महालक्ष्मीया कथं पुज्यावइ ।

शक्ति धकाः अजिमा वा माईयात नं काः । अप्वः थें पीठय् बलि बीवलय् मूलम्ह द्यःयात बी मखु । पीठरक्षक कथं भैरव वा गणेश दयाच्वनी । थुमित हे बलि बीगु याइ । थुकथं थन म्हय्पी अजिमाया जवय् च्वंम्ह गणेशयात बलि बी ।

द्यःत पीठय् छम्ह वा च्यामह ल्वहंया रुपय् खनेदै । देशंपिने, श्मशान वा गुँ च्वकाय् अष्टमातृमा कथं च्यामह अजिमापिं प्रख्यात जू । येँय् दकले प्रसिद्ध द्यःपिं मध्ये चामुण्डा (कंग अजिमा), इन्द्रायणी (लुति अजिमा), भद्रकाली/वैष्णवी (न्यत अजिमा), म्हय्पि व छ्वास अजिमा, शोभाभगवती व बालकुमारी खः ।[२८]

[२७] Ibid, p.112.

[२८] Angelea Dietric, *Tantric Healing in the Kathmandu Valley*, Book Faith India(Azadpur Commercial Complex). p.40 .

बौद्ध धर्मय् म्हय्पिया थाय्

नेपाःया विशेषता धैगु हे धार्मिक सहिष्णुता खः । उकिं थन छम्ह हे द्यःयात थीथी धर्मावलम्वीपिन्सं थःथः द्यः कथं नालाः पुज्याना वयाच्वंगु दु । थुकथं हे म्हय्पि द्यःयात शाक्त पिन्सं पीठमध्ये छगू पीठमाने यानातःगु दु । अष्टमातृकाय् गुम्हेसियां चामुण्डा व गुम्हेसियां माहेश्वरी कथं कयाच्वंगु दु । अथे हे बौद्ध धर्मावलम्बिपिन्सं योगाम्वर धकाः माने यानातःगु दु । म्हय्पि अजिमायात शाक्त व बौद्ध सम्प्रदाययापिन्सं उत्तिकं महत्व बिया पीठकथं पूजा याना वैच्वंगु दु । महासिद्धिपिन्सं स्वःअध्ययन यानाः सिद्धि प्राप्त याःगु थाय् कथं बौद्धतय् पीठ कयातःगु खः ।

नेवाः भाय्या "म्ह" खँग्वःया संस्कृतं "आत्म" अर्थ जुइ । उकिं थ्व पीठयात आत्म पीठधका नं धाय्गु याः । म्हय्पियात बौद्धधर्मय् प्यंगु पीठ(आत्म पीठ, पर पीठ, योगिनी पीठ व गुह्य पीठमध्ये छगू धयातःगु दु ।

योगाम्वर

योग धैगु "जोड" व अम्वर धैगु "आकाश (शून्य)" खः । प्रज्ञा व उपायया योग जुइ । अम्वर धैगु खनेदसां वास्तविकता मखु । थ्व शून्यता सम्बन्धि ज्ञान खः । शून्यता बारे न्हापांगु शदिया भिक्षु नागार्जुनं माध्यमिक शास्त्रय् व्याख्या यानातःगु दु । थ्व शास्त्र प्रज्ञापारमिता ग्रन्थया बराबरी जू ।[२९] "योगाम्वर प्रज्ञोपाय" यात वृहत्स्वयम्भू पुराणय् महावीरसंवर च्वयातःगु दु । गनं गनं वीरवीरेश्वर नं धयातःगु दु ।[३०]

आइक्नोग्राफिक डिक्सनरी अफ द इन्डियन रेलिजियसया कथं योगाम्वर धैम्ह योगया सामाग्री दुम्ह बुद्ध, वज्रधरया प्रकार(लामाइज्म कथं) खः । वचुगु

[२९] आशाराम शाक्य (भूमिका) "A Short Critical ….", *वज्रयान परम्परामा योगिनीको भूमिका*, (कुलेश्वर : विरिञ्चि मोती स्मृति गुह्य तारा कोष, ११२९) पौ xxiii .

[३०] भुवनलाल प्रधान, "म्हय्पि देउताथान" *मधुपर्क*, (गोरखापत्र संस्थान भूगोलपार्क २३ : ८,१११९) पौ ७ ।

रंगम्ह धर्मचक्र मुद्राय् शक्ति ङिगम्वरा वा ज्ञानडाकिनीनाप अविभाजन, धनुष, सर, वज्र व वज्रघण्ट आयुध दुम्ह खः ।[३१]

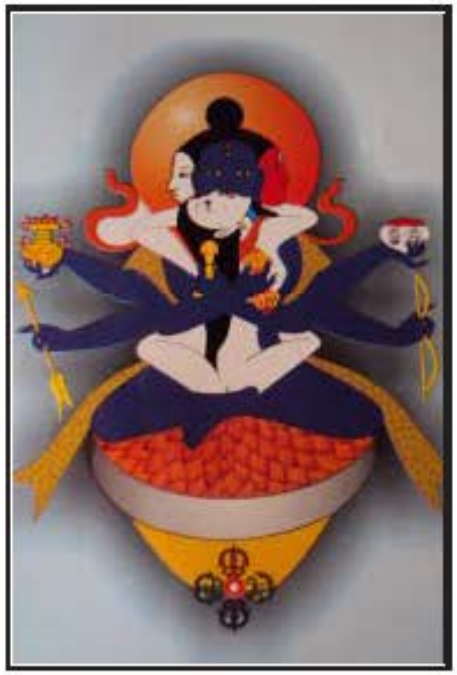

किपा ४ योगाम्बर ज्ञानेश्वरी

बेनोतोष भट्टाचार्य नं थुकथं हे योगाम्बरया व्याख्या याःसां ज्ञानेश्वरीया रंग ब्याःसा तुयु वा वचु जुइ धयातःगु दु । थ्व योगाम्बर द्यः अक्षोभ्य ध्यानी बुद्धया परिवारय् लाः । योगाम्बर (किपा : ४) द्यःया मूर्ति चीनय् नं खनेदु ।[३२] महायानी बुद्ध धर्मयात प्रचार प्रसार यायेगु ज्या नागार्जुन, असंग, वसुबन्धुपिन्सं माध्यामिक, योगाचर दर्शनयात सफूया रुप बियाः प्रचार यायेगु भवलय् योगाम्बर बल । योगया माध्यमं शून्यता तक थ्यंकेगु अभ्यास हे योगाचार खः ।

प्रज्ञा व उपाय (वज्रवाराही व वज्रधरया मिलनपाखें प्रज्ञोपाय जुइ) थुगु अवस्थाय् शून्यता जुइ । गन अभय, डर, त्रास, वर्तमान, भविष्य, भूत छुं हे ल्यं दइमखु मात्र शून्य व आनन्द जुइ । छुं हे मदुगु मेलया रुप हे योग खः । योगयापाखें अम्बरता प्राप्त यायेगु अभ्यास हे योगाम्बर खः ।

---

[३१] Liebert Gosta, *Iconografic Dictionary of the Religions Hinduism-Buddhism-Jainism (2nd ed*, Sri Satguru Publications :Delhi, India, 1986) p.354.

[३२] Benoytosh Bhattacharya, *The Indian Buddhist Iconography*, (West Bengal: Shastri Villa, Naihati, West Bengal, Rathayatra, 1985) p.186.

बौद्धमार्गीतय् योगाम्बर धैम्ह छम्ह प्रख्यातम्ह द्यः खः । अर्धपर्याङ्क मुद्राय् चन्द्रमा द्यने निबः पलेस्वाँलय् निम्ह सिंह द्यने च्वनाच्वंम्ह, मूलखाः वचु, जवगु तुयु व देपागु ह्याउँगु यानाः जम्मा स्वपा खवाः दु । गुम्हसिया खुपाः ल्हाः दु । मूल निपाः ल्हातय् वज्र व गं ज्वनातःगु दु । ताहाया तिसा तियातःम्ह, वचु रंगयाम्ह ज्ञानडाकिनी (प्रज्ञा)यात सत्तिक घयपुनाः निपाः ल्हातं छ्याति व शर ज्वनातःगु दु । मेगु निपाः ल्हातं कलश पात्र व धनुष ज्वनातःगु दु ।[३३]

योगाम्बर व ज्ञानडाकिनी आसामया कामारुकामाक्षय् करुणामय द्यःयात जन्म ब्यूपिं यक्ष व यक्षणी खः । उकिं लगनखेलय् न्हवं याइबलय् ज्ञानडाकिनीनं सिमां सुला स्ववइ ।[३४] थ्व हे ब्यापु मेरी एस. सल्सरया नेपालमण्डल सफुती नं च्वयातःगु दु ।

योगाम्बरया आयुध वज्र व गंया तसकं महत्व दु । वज्रयानय् गुरुजुपिसं हरेक पूजा पद्धती वज्र व गं छ्वयली (सप्तविधानुत्तर पूजा गुरुमण्डल पूजा आदि) । वज्रं व गं/पुरुष व प्रकृति गुकिं उपाय व करुणाया प्रतिनिधित्व याइ । गं स्त्री प्रकृतिया, गुगु प्रज्ञा व शुन्यताया प्रतीक खः । वज्रयानय् प्रज्ञा व उपाय अद्वय रुपय् क्वयनेत द्यःपिन्त चुम्बन, आलिङ्गन सम्भोग मुद्राय् प्रस्तुत याइ । गथे चक्रसंवर - वज्रवाराही, चण्डमहारोषण - द्वेषवज्री । थजागु पुरुषस्त्री जोडायात पूजा, चित्रकलाया नापं तान्त्रिक समाधिया अभ्यासय् नं छ्वयली ।[३५]

योगाम्बरयात "प्रज्ञोपाय्" धकाः च्वयातःगु दु । थ्वया अर्थ मिसा मिजं तत्वया संयोगया प्रतीक खः ।[३६] थ्व महासुख वा शून्यताया प्रतिक खः । वहेकथं म्हय्पी अवस्थित द्यः जोगाम्बर, योगाम्बर बौद्धपिनि मूलम्ह द्यः कथं काइसा योगाम्बरया धकाः चौलाथ्व चतुदर्शीखुन्हु वज्राचार्य पूरोहितपाखें पूजा याना बयाच्वंगु दु ।

---

[३३] Min Bahadur Shakya, *The Icongraphy of Nepalese Buddhism*:(Maitighar, Thapathali, Handicraft Association of Nepal, 1999) p. 47.

[३४] Ibid, pg 47.

[३५] कविन्द्र वज्राचार्य, नेपाल परम्परागत बौद्ध वज्रयान, (नेपाल परम्परागत बौद्ध धर्मसंघ पत्रिका प्रकाशन समिति, ११३०) पौ ४० -४२ ।

[३६] सन सार्थम् "म्हय्पि अजिमाया जात्रा" *नेपाल या लाछा*, (यें: नसना पब्लिकेशन, ११२९) पौ ५८ ।

ज्ञानडाकिनी योगाम्वरया शक्ति कथं कयातःम्ह द्यः खः । मातृशक्तिकथं ज्ञानडाकिनीयात हे अजिमा धकाः माने याइ । बौद्धसम्प्रदाययापिसं योगिनी कथं ४ म्ह योगिनी, ६४ म्ह योगिनी नं काय्गु याः । योग शब्दया स्त्री वा विशेषण वाचक खँग्वः पाखें हे योगिनी जुगु खः । योगिनी धैम्ह नं मिसा द्यःपिं खः गथे- वज्रयोगिनी, खड्गयोगिनी ।[३७]

निष्पन्न योगावलीकथं योगाम्वर ज्ञानडाकिनी मण्डलायाम्ह मूलम्ह द्यः खः । योगाम्वरया ख्वा पाः स्वपाः दु । मूलख्वाः वच्, जवगु तुयु व देपागु ह्याउँगु खः । जवय् शर, वज्र व ज्ञानडाकिनीयात आलिङ्गन यानाच्व.गु अथे हे खवय् घण्ट, रक्तपात्र व धनुष क्रमश ज्वनातःगु जम्मा खुपाः ल्हाः दु । [३८]

साहित्यिक ग्रन्थय् योगाम्वर

स्वयम्भू पूराण कथं सत्य युगय् नेपाल उपत्यका कालिदह जुयाच्वंगु जुल । चीनं (पंचशीर्ष पर्वतं) महामञ्जुश्री स्वयम्भू ज्योतिरुप दर्शन याय्त विज्यात । थ्वहे इलय् दक्षिणपाखे च्वंगु चोबालया न्हसकाप छेदन यानाः थनया लः पितछ्वया मनू च्वने जिल । काश्यप बुद्धं वाराणसी च्वंगु मृगदावनय् च्वनाः स्वयम्भू धर्मधातु ज्योतिरुप उत्पत्ति जुगु बाखं कनाच्वन । थ्व बाखं गौड देशाया जुजु प्रचण्डदेवं न्यनाच्वंगु जुल । लिपा स्वयम्भू धर्मधातु ज्योतिरुप दर्शन यानाः द्वादश तीर्थ व अष्टवैराग तीर्थव्रत याय्गु विचाः यानाः थः काय् शक्तिदेवयात राज्याभिषेक बिया थः नेपाः वल ।

बौद्ध धर्मावलम्बी लिच्छवि जुजु वृषदेवया पालय् गौड देशाया जुजु प्रचण्डदेव नेपाः वःगु खः । नेपालय् वया स्वयम्भू धर्मधातु ज्योतिरुप दर्शन यानाः द्वादश तीर्थ व अष्टवैराग तीर्थव्रत यात । अले थनहे "प्रवज्यासम्वर" याय्गु इच्छा जुयाः वज्राचार्य गुरु गुणाकरया थाय् वन । प्रचण्डदेवं थःगु दक्वं खँ कनिबलय् गुणाकरं प्रवजित याय्त योग्यम्ह खः धकाः विधिवत प्रवजित यानाबिल । थनलि प्रचण्डदेवया नां शान्तिश्री भिक्षु जुल ।

---

[३७] सत्यमोहन जोशी(मुं) बचाः धंगु नेवाः खँग्वः धुकू : (महाबौद्ध, यँः लाकौल पिथना, ११०७) पौ. ५१५ ।

[३८] Benoytosh Bhattacharya, *The Indian Buddhist Iconography*, (West Bengal: Shastri Villa, Naihati, West Bengal, Rathayatra , 1985) p.205.

कालान्तरय् वनाः स्वयम्भू धर्मधातु ज्योतिरुप नाश जुइ धकाः मनय् वःगुलिं चैत्य दय्का त्वपुइगु विचाः वल । थ्वखँ थःगुरुयात कंबलय् आचाः मलुसे चैत्य दय्के मज्यू धकाः आज्ञा जुल । गुणाकर गुरुं हे शान्तिश्रीयात आचाःलुया बिसेलिं शान्तिकर आचार्य जुल ।

शान्तिकर आचार्य स्वयम्भू महाचैत्य दय्के धुंका पंचपुर निर्माण यात । स्वयम्भू महाचैत्यया लिक न्यागू महाभूतया प्रतिक (पृथ्वी) बसुपुर, (वायु) वायुपुर, (अग्नि) अग्निपुर, (आकाश) शान्तिपुर व (जल) नागपुर खः । शान्तिपुर दुने योगाम्वर प्रतिस्थापन याय्त साधना यात । योगाम्वर ज्ञानेश्वरीं शान्तिकर आचार्यया पुजां प्रसन्न जुया विज्यात ।

वहे साधनां द्यः प्रसन्न जुया योगाम्वर ज्ञानेश्वरीं शान्तिकर आचार्ययात थःम्हं पवनाःगु वस्तु बीत वचन बद्ध यात । शान्तिकर आचार्य कलः ज्वना पूजा याःवं बलय् वया काय् ल्यूल्यू वगु सिमखु ।

म्हय्पिया मेमेगु धार्मिक स्थलनाप स्वापू

म्हय्पि अजिमाया थाय् चाकाः वैगुलिं द्यःपिं नाप स्वापु ला दुगु हे जुल ।[३९] म्हय्पि द्वोंय् देगः दय्केत चा काःवैगु बाहेकं मेगु धार्मिक स्थलनाप नं स्वापू दुगु खँ क्वय् न्त्यब्वयागु च्वसु नं थप स्पष्ट याइ । स्वयम्भू पूराणया कथं म्हय्पि द्यः स्वयम्भू महाचैत्य स्वया पुलां जू । स्वयम्भूया शान्तिपुरय् योगाम्वर थापना याःगु खँ नं स्वयम्भू पूराणय् दु ।

बाज्यः वंपिनि अनुसार म्हय्पि अजिमा, फुसिंख्यः अजिमा व मनकामनाया पासापिं धकाः धाइ । तर थन म्हय्पि अजिमा, फुसिंख्यः अजिमा व नक्वाः भगवती (नुवाकोट)या सम्वन्ध खनेदु । ल्हुतिपुन्हिया जात्राबलय् छन्हु न्त्य चह्रेखुन्हु चान्हे म्हय्पि देगलय् यज्ञ पूजा जुइ । थ्व पूजाया दथुइ हे फुसिंख्यःपाखे तःप्वागु चिराग च्याका मत क्यनेगु याइ । अथे हे तुं फुसिंख्यःलं नं नुवाकोट

---

[३९] गनं चाः काय्त वइ धका सिकेत परिशिष्टय् चाः का वैगु धलः स्वयादिसँ ।

पाखे मतः क्यनेगु याइ । थषे म्हय्पिं मत क्यकि फुसिंस्यःलय् पूजा शुरु जुइ । नुवाकोट भगवती नं पूजा शुरु जुइ ।

थषे द्यःपिनि सम्बन्ध दुगु ला खने हे दत । थ्व स्वम्ह द्यःथाय् पूजा याइपिं गुरूजु पिनि नं सम्बन्ध दुगु जुयाच्वन । भवाःबहाःया (रत्नकेतु महाबिहार) वज्राचार्यपिनि स्वंगु कवः दुगु जुयाच्वन । उकि मध्ये छखलः म्हय्पि कवः, मेगु छखलः फुसिंस्यः कवः व मेगु खलः नुवाकोट कवः धकाः छुटय् यानातःगु जुयाच्वन । नुवाकोट भगवती पुज्याइपिनि मनकामनाय् नं पूजा याः वनेमाःगु जुया च्वन ।

किपा ५ यलया बुंगद्य

बुंगद्यः(किपा : ५)या पूर्व जन्मया खँ थनं हे शुरु जुगु खनेदु । बुंगद्यःयात भिंकेत व कलेवर हिलेत हे थनया चा माःगु हे जुल । मेपिं द्यःपिनि थें मूर्ति स्यन धाःसा जक चा काः वइगु मजुसे भिंनिदँय् छक्व वय् हे माः । व हे नं जात्रा याना, विधिवत् रुपं पूजायाना, साइत स्वया, लुं व वहया कुलिं क्वानाः जक नया कुं चा पालेगु याइ ।[४०]

अथेहे तुं हरिसिद्धिया भैरवयात व खोकनाया शिकालीयात भिंनिदँय् मोहनी सिन्ह काइगु याः । भिंनिदँय् छक्व म्हय्पि पीठय् वयाः तान्त्रिक विधिं मोहनी फया यंकेगु याः ।

[४०] सत सायमि, म्हय्पि थजिमाया जात्रा *नेपाःया जात्रा* , (यें : तसना पब्लिकेशन ११२९) पौ ५७ ।

म्हय्पि द्यःया दकले सत्तिक यलया बुंगद्यः नाप स्वापु खनेदु । करुणामया पूर्व जन्मय् थनहे सिद्ध जुगु बाखँ दु । जुजु नरेन्द्रदेवं भारतया कामारु कामाक्षय् करुणामययात काःवंगु इलय् बन्धुदत्त आचार्य तन्त्र साधना यानाः बुंगद्यःयात भम्बःया रुपय् सालाः कलश दुने कुनाः नेपाः हःगु खः ।[४१] कामरुप कामाक्षय् बन्धुदत्त आचार्य वहे इलय् म्हय्पि द्यःयात साधना याना थापना याःगु खः ।

किपा ६ कुरुवा

नेपाः हयाः चायागु मूर्ति दय्केत म्हय्पिया चा यंकल । दक्षिणकाली फर्पिङ्गय् कुरुवा (कटुवाल दह) (किपा ६) थैगु थासय् बन्धुदत्त आचार्य थापना याःगु म्हय्पि स्थान दु । थनं हे मांया स्वाः स्वय्गु छन्हु न्यःचान्हय् करुणमययात स्वाः सिकेत लः काःवय्गु याइ ।

स्वयम्भू स्तुपा च्वय् नं म्हय्पि स्थान दु । अग्निपुरं शान्तिपुरय् वनेगु लँय् देपाय् साधारण पखाःलं घेरे यानातःगु दु । च्वय् पौ धाःसा तयातःगु मदु । दुने साधारण ल्वहंत जक दु । थन करुणामयया जात्रा यायत साइत स्वइगु थाय् खः । थ्व थाय्यात नमसिं कौशि धाय्गु याः । थन बुंगःया पांजुपिं बहां ज्वनाः पूजा यावइ ।[४२]

[४१] बलदेव जुजु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ, नेपाःया तान्त्रिक द्यः व तान्त्रिक पूजा (यें बलदेव जुजु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ, ११२०) पौ ७ ।

[४२] हेमराज शाक्य, श्री स्वयम्भू महाचैत्य (स्वयम्भू :यें ,स्वयम्भू विकास मण्डल , १०९८) पौ ५७ -७२ ।

३. म्हयपि द्यःया सांस्कृतिक पक्ष

किपा ७ तंलाछि ह्यख

म्हयपि अजिमाया दँय्दसं न्यायकीगु खः लाचा

परम्परानिसें न्त्याना वयाःच्वंगु वासुदेव दत्तं नीस्वना थकुगु धैगु बिश्वास यानाः वयाच्वंगु नीजि गुथि दुगु श्री योगाम्बर ज्ञानेश्वरी (म्हयपि अजिमाया)या दँय्दसं न्याय्के माःगु खःजात्राकिपा ७) चैत्र शुक्ल त्रयोदशीया दिंनिसें न्त्याइ । थ्व जात्रा ठीहिटिया श्रेष्ठपिन्सं न्याय्किगु गुथि खः । थ्व जात्राय् चैत्र शुक्ल त्रयोदशीनिसें चैत्र कृष्ण तृतियातक पुजा जुइ । जात्रा यंक थीथी कथं पुजा जुइ । थुकीया पुजाया गतिविधि थुकथं दु -

त्रयोदशीखुन्हु सुथय् यायमाःगु विधि

थ्वखुन्हु बुसादँ द्यकाः नं धाय्गु याः । द्यःछँय् वना द्यः कोथाय् कलश पुजा यायमाः । पुजा याय् बलय् द्यःयात दृष्टिं कंकाः चौमरी नं छायमाः ।[४३]

[४३] *चतामरी लथ्याना उकी झोने आरुना, पंचपताका, कर्णपता तया छायगुयात हे चौ छायगु धाई ।*

कलश पूजा याय् बलय् थापेकेत कलश, धौपति, सुकुन्दा व खाय् कोरिं, थों थापीं, अन्ती, कटाथों व न्याउँ थों नं स्वनेमाः । द्यः पूजा व किगः तिनें सिद्धलकि पासः बजि (समय्) त्वलाः, सोमाय् च्वंगु थों व धौ सगं छायमाः ।[४४] सकसियां द्यः भागि याना, सिन्ह तिना प्रसाद काइ । गुरु, पुरोहित लगायत सकसियाँ समय् नइ । चिपं थिइ धुनकि नोकूनं द्यः पूजायागु स्वाँ क्वकायगु याइ, गुरुजुयात भोजन याकी । भोजन याय् बलय् गुरुजुयात द्यः ब्वः धकाः कूछि ब्वः छब्वः तयमाः ।

चैत्र शुक्ल त्रयोदशीखुन्हु बहनि "छोयला बू" याइ । "छोयला बू"या भोय् नयछुंकाः सुनानं छँय् जा नयमज्यू । खुसि हाचां गाया गनं बनेमज्यू । छा, लाभा, प्याज आदि अमल भोजन यायमज्यू । छ्वंगु लाकां तकं न्त्याय् मज्यू । गुठियारत मध्ये सुयां परिवारापिं सित धाःसा दुखं च्वनेमज्यू । बाह्रा तकनं तयमज्यू । तर कयतापूजा धाःसा याय्ज्यू । छोयला बू, भ्वयया छन्हु न्त्यः याइगु निमन्त्रणा वा पक्का याइगु ज्या खः । थुकिं भ्वजय् मापिन्त चिनातयगु ज्या याइ । थ्वखुन्हु वइपिं खलःपिं कन्हयखुन्हु नं वै धकाः पक्का जुइ । छोयला बू धैगु भ्वयया लगत कायगु ज्या नं खः ।

चर्तुदशीखुन्हु यायमाःगु विधि

थ्व खुन्हु गुठियारत दक्वसिया म्वः ल्हुया, सँ खानाः, लुसि ध्यनाः नी यायमाः । द्यःयात नं सफा याइ । थ्व खुन्हु न्यामह थकालि, द्यःपाला व गुरुजुं नं सँ खायमाः । द्यःछँ छखाँ बँ थिलाः थकालि नकिं नं सकतां पूजा तयमाः । भिंमना जाकि पूजायात थुइ, भिंनिमना जाकि बौजा थुइ । तग्वःगु भिंन्यागः दोला व चिग्वःगु न्ययगः दोलाय् सर्वा जा थनी । भिंन्यागः द्यः गोजा व न्ययगः तग्वःगु गोजा जायागु हे दय्केगु ज्याः गुरुजुं याइ । तग्वःगु बौ लप्तेय् बौजा थनाः बौस्वाँ दक्वं ताः लाकी । माय्, मुस्याः, कचिगु ला, हिं, स्वों, तातु व चसुम्हिचा नं पूजाया लागि तइ । मांसाहुतिया लागि नं स्वाँ तयमाः । थकालि नकिनं निपाः कोतः व न्त्यः दुबापूजा छपाः तइ । पिठय् पूजा यायत माःगु सम्पूर्ण ज्वलं, यज्ञया ज्वलं, पूर्णा ज्वलं आदि लिसें सुइनिता बिवः दक्वं तइ ।

[४४] *थ्व पूजायात माःगु ज्वलंत परिशिष्टय् दु ।*

थ्व खुन्हु सुथय् थकालि नकिं नं द्यःछेंय् बइगलय् तयाः कयूता लः ल्हाना सगं बिलकि ब्रतबन्ध जुइ । मेथाय् गनं छुं याय्मज्यू धैगु नियम दु । तर मेथाय् कयूतापूजा याःबंगु प्रमाण नं मदु । ठैहिटिया म्हय्पि कवः पिनि छ्यलः श्रेष्ठ पिनि जक थथे जुइ । थुमिसं जक वज्राचार्य गुभाजु तयातःगु दु, मेपिनि बर्मु तयाः पुज्याइ । द्यःछेंय् व खटय् तइगु विधि थन क्वय् न्हयः ब्वयाकथं दु ।

किपा ८ म्हय्पि अजिमा व गण

थुकथं अजिमायात उत्तरपाखे स्वकाः जवं क्रमशः १.ब्रम्हायणी २.इन्द्रायणी ३.कुमारी ४.चामुण्डा ५.गणेश ६.सिंहिनी ७.नागराजा व खवं क्रमशः १.बाराही २.वैष्णवी ३.भैरवी ४.महालक्ष्मी ५.व्याघ्रिनी याना मिलय् याइ । द्यःजात्रा याइम्ह अजिमाया न्ह्यनेस चहे अजिमा तइ । थुकथं हे द्यःखटय् व गमय् नं तइगु विधान खः । द्यःया न्ह्योने तुं खड्ग छ्पू व पात्र छ्गः नं तइ । खड्ग व पात्र गमय् नं यंकी । गमय् हे नं पात्र छ्गः थापना यानातःगु दु ।

द्यः छ्यय्पे धुंकाः पूजा यानाः सन्ध्या ई जुइवं मूलाचार्य गुरुजुं मूलम्ह अजिमा बुयाः उपाध्याय गुरुजुं चहे अजिमा बुया व मेपिं अष्टमातृका द्यःपालातय्सं क्वःबिया स्वस्ति वाक्य ब्वना द्यः जात्रा याय्गु खटय् मिलय् यानाः तइ । अनंलि न्ह्यः दुबा पूजा याइ । थ्व पूजा थकालि नकिं नं याइ । पूजा धुनेवं द्यः कुम्हाःतय्सं क्वबिया लाछिस पित यंकी । (न्हापा सिंयागु द्यः खः नितँ दुगु खः पुलां जुया थौंकन्हे म्हय्पी हे तयातःगु दु) न्हूगु खटय् स्वाँम्हा व चिग्वःगु गं छ्यय्पिया तइ । खटय् द्यः तयाः भिंगु तासयागु छ्त द्यः खः नापं तया तइ ।

भिंखुम्ह कुम्हाःतय्सं क्वबिया बाजं नापं तँलाछि, ज्याठा, ठमेल (भगवान बहाल), गल्कोपाखा, सामाखुसि जुकाः म्हय्पि द्वोंय् थ्यंकी । न्हापा थ्वखुन्हु बहनी साय्मि पिन्सं द्यःछेंय् समय् छाना, दापा थाःवनी । तँलाछि त्वालं दापा थाना गल्कोपाखा तक जक वना अनं हे लिहाँ वइ ।[४५] आः त्वाः बाकु जुयाः थुकथंया ज्याया लागि आयस्तायाः अभावं दापा थाय्गु हे बन्द जुइधुंकल ।

किपा ९ जज्ञशाला

तँलाछि त्वाःलं द्यः ल्ह्वनाः यंकलकि द्यः पालाया थकालिनं पूजाया सामान व पूजाकू द्यःछेंय्या कोसं क्वबिया लुखाखलुस दनाः, मूल पूजाभः(कोतः) जवपाखे तयाः धुं च्याकाः थकालि निसें दक्वं च्वना पूजा कू संकल्प यानाः म्हय्पी छ्वइ । पूजा सामान वनेवं जोरे यानातःगु भोय् नं त्वः मफिक सकतां कुम्हाःतय्त क्वबिका म्हय्पि थ्यंकी । म्हय्पी द्यःखः थ्यनकि द्यःयात स्वचाः उय्का द्यःया न्ह्यःने दिकी । गुरु पुरोहितं द्यःयात आशन ग्रहण याकेत द्यःथाय् पोताय् चुं नं षट्कोण दय्का वा स्वस्ति च्वया तइ । ताय् व आखँया आशन तयाः गमय् द्यः ब्वइ । मूलम्ह अजिमायात गमय् तय्धुंकाः मेपिं द्यः क्रमश थःथःगु थासय् ब्वइ । द्यः गमय् थ्यन धकाः सिकेत महापात्रया जल प्रसाद सकसितं हाः याइ । द्यः गमय् थ्यनकि लसकुस यायत छ्गू कथंया उत्सव हे जुइ ।

द्यः क्वबिया वःपिं कुम्हाःत, बाजं खलः व भक्तजनपिं लिहांवनी । देगः न्ह्यने च्वंगु सत्तलय् चान्हय् होम यायत तुयूगु कापतं हिनातइ । थ्व यज्ञ याःगु गुथियारपिं बाहेक मेपिन्सं स्वयम्ज्यू । उकिं यज्ञ चान्हय् जक याइगु खः । द्यःया तप्यंक लाक्क सहस्राहुति यज्ञ यायत सुइनिपाः कचि अप्पा तयाः गुरुजुं जज्ञाकिपा ९)

[४५] न्हापा थनं निसें ग्यानापु जूगुलिं, द्यः क्वबिपिं जक वनि । द्यः क्वबिबलय् छुं याय् फैमखु धैगु जनविश्वास दु ।

किपा १० होम यानाच्वंगु

दय्की। थ्व जज्ञविधि अनुसार सुइनिता लक्षण लाकाः स्थापना याइ। जजमानया थकालियात गुरुजुं न्हापां सूर्यार्घ पूजा याकी। वयां ल्यू द्यःगु स्रुवःया सकल दुनःपिन्त सःता सहस्राहुती, मांशाहुति यज्ञ व मूल पूजाया पूजाभः संकल्प याकाः किगः अनियाकी।

थुगु पूजाय् न्हापा-न्हापा शेषाहुति, मांशाहुति व सहस्राहुती स्वंगु कथंया यज्ञ याइ।[४६] जाया मनूया छ्वों दय्का यज्ञय् दुइगुयात शेषाहुति यज्ञ धकाः धाइ। स्वों अथवा सें दुयूगु हे यज्ञ धकाः धाइ। सुइनिता बिवः दुया याइगु यज्ञ हे सहस्राहुती यज्ञ धकाः धाइ। न्हापा जुयाच्वंगु मांशाहुति यज्ञ थौकन्हे थन मजुइ धुंकल। थन जुइगु होम (किपा १०) गुरुजु, म्हय्पि स्रुवः व द्यःपालाः बाहेक मेपिन्सं स्वयम्ज्यू। उकिं थन होम याय् न्ह्य हे तुयू कापतं बारे यानाः तइ।

न्हापा थ्व मांशाहुति यज्ञ याइबलय् निखर हाकूम्ह व तुयूम्ह दुगु बलि बीगु यानाच्वंगु स्रुवः। हाकूम्हेसिया छ्वों व स्वों यज्ञय् दुइ। तुयूम्हसिया सिकाबू याय्माः धैगु नियम दुगु स्रुवः। लगभग पीदें न्ह्यः थथे सिकाबू याइ बलय् थुकथं इनेगु यानाच्वंगु जुयाच्वन।

[४६] थुगु *मांशाहुति यज्ञ याइबलय् कोलाई चचा हाली।*

जवगु मिस्खाया ब्वः - न्हापांम्ह थकालि
स्रुवगु मिस्खाया ब्वः - निम्ह थकालि
जवगु न्हाय्पंया ब्वः - स्वम्ह थकालि
स्रुवगु न्हाय्पंया ब्वः - प्यम्ह थकालि
जव वाकुथिया ब्वः - न्याम्ह थकालि
स्रुव वाकुथिया ब्वः - स्रुम्ह थकालि
मेयागु ब्वः - न्हय्म्ह थकालि
थुनाचा/त्वाःया ब्वः - गुरुजु

थुकथं दुगुया ला गुरुजु, गुठियार व द्यःपालाः दक्वसितं ब्वः थइ। यज्ञया क्रमय् पूजाया दथुइ पश्चिम उत्तर कुंनय् तप्वाःगु चिराग च्याका मत क्यनेगु याइ।[४७]

गुरुजुं न्यास यानाः विधिपूर्वक पूजा याना गुरु मण्डल दने धुंकाः शुद्धि कार्य यायूत पंचगव्य छ्वाइ। द्वालाना च्वंपिं सकसितं गुरुजुं पंचगव्य बी। मोहनि फय्गु ज्या नं याइ। सिन्ह दय्केगु ज्या थकालि नकिं नं याइ। अले समाधि दना मामकि पूजा याइ। विधिवत् कथं यज्ञ विद्यान सफू स्वया अग्नि आहुति याना पूजा याइ। उपाध्याय गुरुजुं द्वःथाय् गमय् विधिवत् रुपं देवीया पूजा याइ। द्वःयात स्वां छ्वइबलय् मूलाचार्य स्वां जप याना ब्युसे चचा म्ये हालेमाः।[४८]

पूजा सिध्यलकि धकी च्वंगु समय् नं छ्वइ। सोमाय् च्वंगु थौं द्वःथाय् च्वंगु पात्रस थनेमाः। पूजा सिध्यलकि आहुती संकल्प याका आहुती दुइ। आहुती सिध्यलकि सहस्राहुति याइ। न्याम्ह थकालि तया मांशाहुति यायूत थकालिपिन्त जग्गेया छ्वाःखेरं तइ। अम्प वा धालाय् लः तया लःल्हानाः बी। थन मूलाचार्य द्वःया मूल मन्त्र जप यानाः सच्छि व च्याकु सों दुइ। उपाध्याय गुरुजुं चचा हाली।[४९] अम्पस च्वंगु जलधारा न्याम्ह थकालिपिसं यज्ञस चचायागु तालय् चीधालं तुलुलु हाय्की। चचा हाले सिध्ययुवं अम्पयात यज्ञया छ्वाःखेरं भोपुयका

[४७] थ्व चिराग क्यनेगु कारण अध्याय ३ या ३.३ म्हय्पिया मेगु धार्मिक स्थलनाप स्वापू पौ २०य् दु।

[४८] "जिनवर वा बुद्ध योगाम्बर" चचाहाली, थ्व चचा परिशिष्टय् दु।

[४९] कोलाय् चचा परिशिष्टय् दु।

पचोपंचार पूजा याना थना तइ । सकलें जजमानपिंत पसुका ज्वंका किग. तिकी । पूर्णाहुति संकल्प याका. पूर्णाहुति दुइ ।

पूजा विसंजन याना. सगं धौपति छाया सिन्क तिना., तिका. यज्ञस छाय्का दक्षिणा छाइ । गुरुजुयात नं हस्त दक्षिणा बी । म्हूचा प्रसाद (समय्) व मामकि प्रसाद नया. चिपं थी । चिपं थी धुंका. ग्:पालाःया थकालियात नाग पुइं हाय्के छ्वइ । पुइं हाया. लिहाँ वलकि वयात नं चिपं थिकी । ग्:पालाया चिपं थी सिद्यलकि ग्:. गमय् स्वके छ्वइ । थुबले हे ग्:गोजा (तग्व:गु) दय्काःगु नं गमय् तय्के छ्वइ । थकालि नकिं नं प्याता धासा तया थाय्भुइ ग्:ब्व. तइ । थ्व ब्व:हे आगंब्व. स्व. । थकालि नकिंनं आगंब्व. ग्:. थाय् छा वनी । हाकनं थ:म्हसुं लाना. नं हइ । अले समय् भ्वय् नय्त ब्व. तइ । समय् भ्वय् युक्यं ब्व. तइ ।

१. मूलाचार्य गुरुजु
२. उपाध्याय गुरुजु
३. ग्:पालाया थकालि
४. यज्ञ ब्व.
५. कल. ब्व.
६. गणचक्र ब्व.
७. स्वय. ब्व.

थ्व भ्वजय् प्याता धासा, कुछि (निमना) बजि व खेपि चेपि नं तय्मा. । समय् नय् सिद्यलकि मू भ्वय् तइ । भ्वय् नइबलय् गजजिन वा उरंगभरणचचा हाली । भ्वय् नय् सिद्यलकि नु सिला, बाताय् चिप मुंका. कल. वाइ । चिप सुचके सिद्यलकि गणचक्र वाय्की । थुलि ज्या सिद्यय्वं म्हय्पी थ्व खुन्हुया पूजा व भ्वय् क्वचाइ । वि.सं. २०५५ सालय् थ्व पूजा मजूल । तर ग्:. जक ब्वय् हल । आपसि इन्दया कारणं थथे जात्राय् असर लानाच्वंगु दु । थुगुसि थ्व जात्रा नीदँ न्हय्या परम्पराकथं पूजा याय्गु ज्या क्वचाल ।

फुन्हीखुन्हु यायमाःगु विधि

थ्व म्हय्पि ग्:या जात्राया मू दिं लहुति पुन्हि खुन्हु स्व. । थ्व खुन्हु थन देगलय् थढालु भक्तजनपिं दर्शन याय्त वइ । सुथय् ग्:. क्वबिपिं कुम्हाःत देय्के वल धासा सिन्क. तिका. समय् नकी । लित थंकेगु ज्वलं दक्वं कुम्हाःतय्त ज्वंका. छ्वइ । थ्व खुन्हु ग्:छैनं छ्वहु न्हयो जात्रा याना हःम्क म्हय्पि अजिमा

किपा .११ समयबजि

निम्हिछि गमय् हे विज्याका तइ । ग्:. स्व. छाय्पिय्त गुठियारतय्सं स्वां ज्वना. वइ। ग्:. स्व.याःत स्वांम्हाः व चिकिचा धंगु गंत खायाः भरःभरः धाय्क छाय्पी । सन्ध्या इं जुलकि ग्:स्व. ग्:थाय् न्ह्यने तया. छाय्पी। सन्ध्या इं जुलकि ग्:. क्वबित कुम्हाःत वइ । मूल अजिमायात मूलाचार्यं गुरुं स्वस्ती वाक्य ब्वना. गमं यनाहया खटय् तइ । उपाध्याय गुरुजुं चहे अजिमा खटय् तइ । थथे हे अष्टमातृका ग्:पिं नं खटय् तया ग्:पाला नं ग्:. मिलय् याना चिनावी । कुम्हाःतय्सं ग्:स्व. क्वबिया देग. स्वचा. उइकी । ग्:स्व. सामाखुसि, गल्कोपाखा, लैनचौर, पकनाजोल, नयाँबजार चा. हुइका भगवानबहालं तौंलाछि ल्वालय् थ्यंकी । तौंलाछि थ्यनकि थकालि नकिं नं पूजा याना ग्:. दुकाइ । तौंलाछि सत्तलय् ग्:. दिका पूजा याइ । न्हापा थन ग्:. थ्यनकि तांलाछियां साथ्मि नेपा.फैचा बीगु याना. वैष्वंगु स्व. । मचास्वल., ल्याम्ह स्वल. व ज्याथा स्वल. याना स्वस्वल. साथ्मिपिन्सं पूजा याय्गु चलन दु ।

वि.सं. २०५५ सालय् लहुति पुन्हिखुन्हु म्हय्पि ग्:थाय् समय् ६ँ तय्गु ज्या नं जुल । न्हापा हामा पूजा या. वलय् छक: नं थन समय् ६ँ तःगु दु । साधारणयातया पूजा याइ वलय् न्ह्याम्हसियां नं समय्बजि (किपा ११) तइ । तर समय् बजिया तात्पर्यगु महत्व दु ।

तान्त्रया पूजाय् जीवबलि बीमा. । तान्त्रिक शक्ति व सिद्धिया लागि तान्त्रिक तय्सं नरबलि तकं बिया वंगु खँत न्यने मदुगु मखु । थथे स्व:सां न्हापा मनुतय्सं जीव स्याना बलि बीगु पाप दु धका. योनिं जन्मकापिं जीवत स्याना. बलि भोग बीगु मया. । मन्त्र साधना याना समय् नं जीव सुष्टि याना. जक बलि

१० बलदेव जन्जु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ, नेपाःया तान्त्रिक ग्:. व तान्त्रिक पूजा:। यें बलदेव जन्जु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ, ११२०) पौ ११ ।

भोग बिया अहिंसा महाबलि पूजा याय्गु यानाच्वंगु खः । लिपा जीव सृष्टि याय् मफुपिन्सं नं जीव बलिया रुपय् हे समय् थना छाय्गु यानाच्वन । उकिं तान्त्रिक विधिया समय् जीव बलिया प्रतीक खः ।[५०]

समय् ज्वलं स्याःबजी (बजिनापं) हाकुमुस्या, पालु, छ्वय्ला, व अय्लाः न्याता जक खः । स्याबजी आकाश तत्व, हाकुमुस्याय् वायु तत्व, पालुइ जलतत्व, छ्वय्लाय् पृथ्वी तत्व, व अय्लाःखय् तेज तत्वया गुण दु । पंचतत्वया प्रतीक जुगुलिं समय् थनेत ज्वलं न्याता हे तय्मागु खः । चबां ख्यँ जक स्याःसां नं ख्यँ छकु छकु समय्ब्वय् तय्माः । परम्परांनिसें थथे तया समय् छाय्गु व नय्गु यानाच्वंगु खँ समय् व बलि वस्तु छता हे खः धकाः क्यं ।[५१]

पारु/परेवाखुन्हु याय्माःगु विधि

थ्व खुन्हु द्यः दर्शन याः वइपिं क्वचाल कि द्यः खटय् तइ । थकालि नकिं व गुरुजु च्वनाः न्हय्:दुवाः पूजा याइ । न्हय्:दुवाः पूजा सिधलकि द्यः खटय् पुज्याना, द्यःखः थनाः जात्रा याय्त न्हयाकी । तंलाछिया साय्मिपिन्सं द्यः खटय् तयाः ताय्या महाः हनाः छाय्गु नं पारुखुन्हु हे याइ । कपाय्या म्हय्खा दय्का छाय्गु याइ । द्यःछेंय् वनाः सकल खलःत व गुरुजुयात समय् नकी । तर थाकुलि नकिं व न्वकु न्हिच्छि द्यां लाय्माः ।

द्यः जात्रा याय्गु लँपु –

तँलाछि, ज्याथा - थँहिटि - नाय्त्वाः - भोटाहिटि - महाबौद्ध - सवलबहाल - दुगंबहि - नयाँसडक - टेबहाः - ओमबहाः - यंगाः - इकुबहाः - मन्जुश्री - खिचापुखू - झोछेँ - लगं त्वाः - नाय्पाचो - बर्मु त्वाः - ज्यापु तुं - मुसुंबहालय् दिका भलननि दुने वना समय् नइ - बर्मु त्वाः - ह्यूमतः त्वाः - ज्याबहाः - कोहिटि - भिंचो पाखा - हनुमानध्वाखा - दमाईं टोल - न्यतः - ठँहिटि - ज्याथा द्यःछेँ । थ्व लँपु नीन्यादँ न्हययागु खः । थ्व लँपुयात छुं भचा अःपुइका द्यः जात्रा याय्गु याय् धुंकल । तर थुगुसि हाकनं थ्व हे लँपु नं द्यः जात्रा यागु खः ।

[५१] पूर्ववत्, पौ १३ ।

द्यः दुकाय्गु –

बहनी द्यः दुकाय्त पिखालखुस च्वंगु तग्वःगु ल्वहंतय् बँ थिलाः तइ । गुकि गुरुजुं स्वस्ति चिं च्वइ । द्यःछेँय् द्यः दिकेगु थासय् नं गंछि द्यःपिन्त स्वस्ति आशन च्वय्माः । द्यः दुकाय्त माःगु ज्वलं ठिक यानाः तइ । न्वकु व थकालि नकिं निम्ह द्यः दुकाय्त लुखाखलुइ च्वनाच्वनी । थकालि नकिं भौमचा दुकाय्बलय् थें समाः याना भिंगु तासया लं, पर्सि व गा न्ययाः सँप्वः प्यानाच्वनी । द्यःखः लुखाखरुस थ्यनकि खःया गजू दुगू ब्वः लिकया नकिंनं द्यः पुज्याइ । योमह्रिं सिफं लुयाः द्यः लसकुस याइ । त्वाःया व गुठियारपिं मुनाः च्वनिगुलिं हुल जुइ । द्यः दुकाइबलय् तसकं न्हय्इपुक उत्सव याइ । सकलें द्यः खलःत मुना पूजा याइ । गुरुजुं स्वस्ति वाक्य ब्वना गुंगू व नस्वाःगु धुपं थनाः लसकुस याइ । थकालि नकिं नं द्यःयात बलिं पीकी । द्यःयात चौमरी, योमरी व ल्वंचामरिं सिफं लुइ । द्यःपालाःनं द्यःत चिनातःगु पयनी । मूलाचार्य गुरुजुं मूल अजिमा, उपाध्याय गुरुजुं चह्रे अजिमा बुयाः थत यंकी । मेमेपिं द्यःत हासा वा धकी तयाः यंकी । द्यःत फुक्कं द्यःया आशनय् मिलय् याना तइ । थकालि नकिं, न्वकु व सकलें खलःत जानाः कोतः पूजा व न्हय्दुवाः पूजा याइ । पूजा सिधय्का समय् नइ । द्यः दुकाय्त न्हिच्छि द्यां लानाच्वंपिं थकालि नकिं व न्वकु निम्हसितं बांलाक चिपं थिय्केमाः ।

द्यः दुकाय् धुंकाः बहनि नइगु भ्वय् हे मू भ्वय् खः । भ्वजय् च्याता घासा, खेपि चेपि तयाः भ्वय् नइ । गुरुजुयात नि ब्वः, द्यःपालाया थाकुलियात छब्वः, कल ब्वः, गणचक्र ब्वः तयाः खलः दकसितं भ्वय् तइ । गुरुजुं भ्वय् नइबलय् अष्ट क्षेत्रपाल, गजजिन वा उरंगाभरण मध्ये छपू चचा हाली ।[५२] भ्वय् नय् सिधय्का नु सिला, कलः गणचक्र वाके छ्वइ ।

दुतीया खुन्हु याय्माःगु विधि

सुथय् सकलें भक्तजनपिं द्यःदर्शन याय् सिधय्की । द्यःथाय् सफा यानाः बँ थिलाः सौबँ पुइ । कोतः पूजा तया गुरुजु व थकालि नकिं च्वनाः द्यः पुज्याइ । न्हय दुवाः नं पुज्याइ । पूजा सिधय्वं सकसियां स्वां सिन्ह कयाः समय् नइ ।

[५२] *थ्व अष्ट क्षेत्रपाल, गजजिन व उरंगाभरण* चचा म्येत परिशिष्टय् दु ।

थ्व खुन्हु "जाबू" धकाः हायातःगु जा नइ । भ्वय् नय् न्हय्ः द्यःयात सः(सह) भोजन तइ । कलः ब्वः व गणचक्र ब्वः नं तइ । जाबू भ्वजय् सकसियां थिथि घासा तया नइ । गुरुजु नं अष्ट क्षेत्रपाल चचा हाली । भ्वय् नय् सिधय्का कलः व गणचक्र वाके छ्वइ । थ्वखुन्हु बहनी कुम्हाः भ्वय् न्याय्की ।

"कुम्हाः भ्वय्" धकाः भिंन्हय्म्ह कुम्हाःतय्त सकतां तयाः बाँलाक भ्वय् नकी । थुबलय् हे द्यः पालाः व नौयात नं भ्वय् नकी । थ्व खुन्हु गुरुजुयात नं बिदा ब्वः धकाः कूछि बजि तया भ्वय् बी । मूलाचार्य गुरुजुयात प्यंगु भाग, उपाध्याय गुरुजुयात प्यंगु भाग व द्यःपालाया थाकुलियात निगू भाग भ्वय् बाँलाक तयाः बी । द्यःपाला मिसापिंत नं बिदा ब्वः धकाः भ्वय् नकेगु व बीगु यानातःगु दु ।

तृतीयाखुन्हु याय्माःगु विधि

थ्वखुन्हुयात "प्यन्हु विचाः" धकाः नं धाइ । सुथय् द्यःछेंय् (नौ बजे न्हय्ः तक) द्यः दर्शन याःवइपिं क्वचालकि गुरुजुं द्यः धोया बी । द्यःपालाःपिसं द्यः कोत यंकाः सोकं तयाः दाय्कातःगु लखय् सिली । द्यः कोठाय् सफा याकाः गुरुजुं द्यः तय्गु आसनय् स्वस्ति च्वइ । जवं तूपिं न्या तयाः मत्स्य आसन तया द्यःयात क्रमानुसार आसनय् तइ । द्यःछेंय् पुजा याय्त तपाःगु कोतलय् पूजा तय्माः । ख्यलय् पूजा छ्वय्गु धकाः म्हय्पि गमय् नं पुजा छ्वय्माः ।

तग्वःगु कलस पूजा तया पूजा छ्वइ । कलस चौमह्रि, पंचपताका भिंन्यापु, आरुवा भिंन्यापाः, तग्वगु लम्पिचा व कुसा लप्ते (पुईं हाय्त) नं तय्माः । पुईं हाय्त कपाय् पुईं गुपुईं तयाः दय्केमाः । द्यःपालाःया थकालि म्हय्पिस कलः वना पूजा सिधलकि लम्पिचास च्वंगु समय् चिपं थिइ ।

द्यः कोठाय् गुरुजुं कलश, धौसगं, मत, मामकि, खाय्, थापिं, अन्तिइ (ह्याउँथ्वँ, कटाथ्वँ) स्वनाः पूजा याइ । कलश मामकि पुजा सिधय्का द्यः पूजा याइ । द्यः पूज्याइ बलय् स्वाँ छाय्त स्वाँ जप याना जक छाइ । स्वाँ छाइ बलय् जिनवर जननी वा वज्रधोरी चचा नं हाली । मूलाचार्य गुरुजुं स्वस्ति वाक्य ब्वनी । उपाध्याय गुरुजुं चचा हाली । पूजा सिधलकि द्यःयात मामकि प्रसाद छाइ । पासः बजि (समय्) नं छाइ ।

चाकःपूजा (चक्रपूजा) याइ । किगः तिना धौपति छायाः पूजा क्वचाइ । द्यः दर्शन यानाः सिन्ह तिनाः, तिकी । न्याम्ह थकालि च्वना मामकि प्रसाद कया चिपं थी । म्हू समय् नय् सिधलकि द्यः कोठाया ज्याः सिधल । भोजन याय्गु इलय् द्यःयात नं सः भोजन छाइ । भोजन याय्त न्हापा थें तुं ब्वः तय्माः । भ्वय् तय् बलय् वांगु लाभा नं तय्माः । भ्वय् नय् बलय् गुरुजुं उरंगा भरण चचा म्ये हाली । नु सिले धुंकाः कलः व गणचक्र वाय्की । अले गुरुजुयात जजमानपिसं श्रद्धां दक्षिणा बी ।

थ्व योगाम्वर जात्राया लागि पूजा याय्त गुरुजुपिन्त छुं हे आयस्ता तयातःगु मदु । भ्वाः बहाः (रत्नकेतु महाविहार)या गुरुजुपिन्त म्हय्पि कवः धका तयातःगु दु । गुरुजु श्री हर्षरत्न वज्राचार्यया सन्तानपिसं पूजा चलय् याय्माःगु, मेपिसं याय् मज्यू धयातःगुलिं थौं तक थ्व ज्यायात निरन्तरता बियातःगु जुल । श्री हर्षरत्न वज्राचार्यया सन्तानपिसं हे यानाः वैच्वंगु दु । स्व. देवरत्न वज्राचार्यजुं पूजा याय्त काय् मस्त चिधी जुगुलिं बरे छुई धुनेवं मूलाचार्य यानाः जात्रायात न्हय्याकावंगु खः ।

स्वाँ-छा पूजा (बैशाख शुक्ल पुर्णिमा)

श्री योगाम्वर ज्ञानेश्वरीया जात्रा व पूजा सिधय् धुंकाः लच्छि लिपा बैशाख शुक्ल पुर्णिमा (स्वाँया पुन्हि) खुन्हु म्हय्पी वना पूजा याइ । थ्व पूजायात हे "स्वाँ-छा पूजा" धकाः धाइ ।

थ्व खुन्हु द्यःछेंय् सुथय् बँ थिला नी याना थकालि नकिंनं पुजा तइ । वहया कलश व तपाःगु कोतलय् पूजा तइ । खाय्, ह्याउँ थ्वँ, थ्वँ, अय्ला, दे छापा, अन्ती, थापिं सकतां तय्माः । चतामरी, आरुवा, पंचपताका, दृष्टि, सादुरु, घ्यः, कस्ति नं चूलाकेमाः । म्हय्पि वनेत माःगु सामान व भ्वय् नय्त माःगु ज्वलं कु दय्की । पूजा कू द्यः छेंय् न्हय्ःने च्वनाः संकल्प यानाः जक म्हय्पि वनी । द्यःगु खलपिं सकलें म्हय्पि थ्यनकि द्यः गमय् सफा याइ । गुरुजुं कलश, मामकि पूजा यात मामागु पूजा ज्वलंत कयाः पूजा थापय्की । पूजा थापय्केगु द्यः गमय् दुहाँ वनाः जवपाखे द्यःया खवय् च्वना याइ ।

दकले न्हापां गुरुजुनं जजमानया थाकुलियात थःगु न्ह्यने तयाः सूर्यार्घ पूजा याइ । सकलें जजमानपिं सःता पूजाभः संकल्प याइ । गुरुमण्डल दनाः पंचगब्य छानाः विधिकथं पूजा याइ । मोहनि फया, दृष्टि कंका, सिन्ह तिकी । समाधि दनाः, कलश पूजा यानाः मामकि पूजा याइ । अले जक द्यः पूजा याइ । द्यः पूजा यानाः स्वाँ छाय् बलय् गरुजुं स्वाँ जप याय्माः । कोतलय् अजुस्वाँ तयाः स्वाँ जप याइ । स्वाँ छाय् बलय् सकलें द्यःगु खलःपिं नं न्ह्यने तय्माः । उपाध्याय गुरुजुं योगाम्वर, जिनवर जननी वा वज्रधोरी चर्या गीत हाली ।

मूलाचार्य गुरुजुं स्वस्ति वाक्य ब्वना चौमरी, पासः बजि छाइ । चाकः पूजा याकाः पिनेच्वंपिं द्यः सकसितं पूजा याइ । सकल द्यः खलःपिं मुना किगः ती धुंकाः थकालि नकिं नं सगं धौपति छाइ । सिन्ह तिनाः पूजाय् दक्षिणा तयाः गुरुजुयात नं दक्षिणा बी । सिन्ह तीगु ज्या क्वजिल धाःसा समय् नइ ।

भ्वय् नय् बलय् च्याता घासा चूलाकेमाः । द्यःब्वः, गुरुजुयात व द्यःपालाःयात कूछि वजि तयाः द्यः ब्वः तय्माः । ख्यःब्वः, कलःब्वः व गणचक्र ब्वःछगू छगू ब्वः तय्माः । सकसियां भ्वय् नइ । भ्वय् नय्बलय् गुरुजुं गजजीन वा अष्टक्षत्रपाल चचा हाली ।[५३] भ्वय् नय् सिधय्का कलः व गणचक्र वाय्की । द्यः गुठी खलःपिनि सहलह याना गुठी पाः बिगु याइ । भ्वय् नय्गु ज्याः क्वजित धाय्वं लिहां वइ । गल्कोपाखा थ्यन धाय्वं "बा पूजा" याइ । थ्व पुजायात लिसा पूजा धकाः नं धाः । द्यःछेँय् थ्यनकि लुखास पूजा याइ, थुलि ज्या सिधय्वं थ्व पूजा विधि क्वचाइ ।

[५३] *थ्व गजजीन व अष्टक्षत्रपाल चचा म्ये परिशिष्टय् दु ।*

५. म्ह्यपि द्यःया पूजा परम्परा

हरेक द्यःपिनिगु देगलय् थीथी कथंया पूजात दँय्दँस जुयाच्वनी । थ्व पूजा याय्गु तरिका साधारण वा धुमधाम कथं समय परिस्थिति हथं पानाच्वनी । विभिन्न इलय् याइगु पूजाया विधानत पाना हे च्वनी । धार्मिक आस्था तयाः पूजा याःसां छम्ह द्यः यात हे फरक धर्मावलम्वी पिन्सं याइगु व्यवहार पाइ । थन जुइगु पूजाया प्रकार थुकथं दु ।

दैनिक पूजा (नित्यपूजा)

मासिक पूजा

पर्व पूजा

मेमेगु पूजा

क. दैनिक पूजा (नित्यपूजा)

न्हिन्हि थन पीठय् जुइगु नित्य पूजा खः । सुथय् ४:००-५:३० या दुने थनया नित्य पूजा क्वचाइ । थन नित्य पूजा याय्त घौछि बी । भक्तजनपिनिगु सुविधायात व पूजाय् छुं बाधा मजुइमाः धकाः सुथय् न्हापां याइगु खः । थन देगःलय् पुजारी बौद्ध सम्प्रदायया जुयाच्वंगु दु । वज्राचार्य पुजारी जुगुलिं बौद्ध तान्त्रिक विधि कथं पूजा जुइ ।

२००६ साल राम नवमी खुन्हु पं. देवरत्न वज्राचार्य म्हयपि द्यःयात वहया मतू व तिसात छागु खः । थ्व तिसा दयकेत निजी ब्यबा तया व छुंभचा चन्द्या मुंका यागु खः । उबलेनिसें वहे तिसात तिकाः द्यः पुज्यायगु यानाः वैच्वंगु दु । सुथय् द्यःयात तिसां तिइके धुंकाः गुरुजुं गुरुमण्डलार्चन याइ । अले योगाम्बर समाधि दनाः जक पञ्चामृतं पुजा यायगु याइ । नित्य पूजा (किपा १२)या लागि माःगु सामाग्री स्वां, सिन्ह, नैवेद्य, धुं, धुपाँय्, गोजा व पंचामृत खः । गुरुजु विकासरत्न वज्राचार्यया कुतलं योगाम्बर पुज्यायगु विधियात संग्रह याना सफू पिदने धुंकल । थ्व "योगाम्बर समाधि" या च्वमि भाजु यज्ञमान पति वज्राचार्य खः ।

किपा १२ नित्य पुजाया लू

स्थानीय जनसमुदाय मुना सुथय् द्यःथाय् भजन याःवइ । सुथय् द्यः दर्शन याःवइपिं पुचः मुना हे थन दैनिक भजन संचालन जुयाच्वंगु दु । थन द्यःयाथाय् भजनगुठी धकाः विशेष मदु । स्थानीय जनसमुदायपिं मिले जुयाः दातापिनिगु सहायतां थन भजन जुयाच्वंगु खः । भजन यायत योगाम्बरया भजन धाःसा खनेमदु । थीथी द्यःपिनि भजन मुंकाः सफू दयकातःगु दु । अले थुबले थ्व म्ये हालेमाः वैगु नं मदु । धार्मिक आस्था तयाः दक्व द्यःपिं आखिर छम्ह हे खः धकाः भापिया थीथी द्यःपिनिगु भजन हालेगु याः । भजन यायत माइक, हार्मोनि, तम्बल, कर्ताल, शंख व गं आदिनं दु । मेबलय् स्वया शनिबार खुन्हु ता ईतक भजन याइ । भजन याय् सिधयका भजन याःवइपिं मिले जुया चिया त्वनेगु व्यबस्था नं यानातःगु दु ।

सुथय् द्यः दर्शन याःवैपिं क्वचालकि देगलय् दुने द्यः व द्यःथाय् सफा यायगु ज्या जुइ । न्हिनय् नं द्यः थाय् चाः हय्वलपिं दै । बहनी द्यः निभाः बीवं थन साधारण किसिमं आरती जुइ । थन सन्ध्या आरती यायगु समय धाःसा निश्चित मदु । आरती यायत गुबलें गुरुजु हे थहाँ विज्याइ सा गुबले द्यःपाला नं याइ ।

ख. मासिक पूजा

मासिक पूजा वैगु ला(महिना)य् छक याइगु विशेष पूजा खः । लच्छि छक वैगु दिन गथे- चह्रे, पुन्हि, एकादशि वा संन्हु खुन्हुया दिनय् लय् पत्तिकं याइगु पूजा मासिक पूजा खः । थजागु पूजा दच्छिया दुने छन्हु जक वा लच्छि यंक नं जुइ । थन म्हयपि द्यःथाय् जुइगु मासिक पूजा क्वय् न्ह्यब्वयाकथं दु -

अ) चह्रे पूजा

ह र े क महिनाया आमै न्ह्यः चह्रे पूजा जुइ । थ्व खुन्हु द्यःछेंय् च्वंम्ह चह्रे अजिमा (किपा १३) गमय् हयाः न्हिच्छि ब्वयातइ । न्हापा थ्व पूजा न्ह्याकेत चह्रे सिबा गुठी दुगु खः ।

किपा १३ चक्रेबलय् हइम्ह अजिमा

थ्व गुठी हनेत गुठी संस्थानं ब्यबा बियातःगु दु । ब्यबा तसकं कम जुगुलिं ला पत्तिकं भ्वय् मयासे छकलं दँय् छक्व भ्वय् याइगु खः । तर आः व ब्यबा नं काः मवने धुंकल । चह्रे पत्तिकं द्यःछेंय्नं द्यः खमुलि तया क्वबिया हइ । भक्तजनपिसं पुज्यायकेत गमय् तयाः, बहनी हाकनं लित यंकी । द्यःयात द्यःपालाला नं हे क्वबिया हइ । न्हापा न्हापा द्यः गमय् तयाः गुरुजुं तान्त्रिक विधिं पूजा जुइगु खः । द्यःछेंय् दुकाय् धुंकाः नं गुरुजुं हे पुज्याइ । तर थौंकन्हय् थथे पूजा नं मयाय् धुंकल ।

आ) यंलासिवा

थ्व यंलासिवा धैगु यंला लच्छि द्य.थाय् वनेगु ख:। थथे यंलासिवा (यंला सेवा) वनेगु पुलांगु चलन ख:। थी थी पीठ पत्तिकं यंलासिवा वनेगु या:। यंलासिवा धका: थ:गु स्थानिय थासय् सत्तिक च्वंगु पीठय् वना: पूजा याइ। थ्व यंलासिवा धैगु त्वा:लय् मस्त मुना: द्यके वनेगु ख:। ब:चाम्हिकपिं मिसा मस्तय्त ज्या स्यनेगु भवलय् मांपिसं पूजा स्यनेकथं छ्वडगु ख:। यंला सिद्धलकि अन्तिम खुन्हु धुंकेगु धका भ्वय् न्यायकी। तंलाछि त्वा:या साय्मिपिन्सं यंला ज्वछि म्हय्पि अजिमाया थाय् दापा थ:वनी।

ग. पर्व पूजा

दच्छिया दुने वइगु विभिन्न किसिमया नख:त झीसं हना:वया हे च्वनी। थीथी इलय् मौसम परिवर्तन लिसें वातावरण नापं अनुकुल जुइत व्यवहार याइ। उकथं हे मनोञ्जनया साधन कथं नख:चख: हना: वैच्वंगु ख:। म्हय्पि द्य.थाय् हरेक नख:पत्तिकं पूजा जू। उकी मध्य विशेष कथं हनिगु पर्व धुकथं दु -

अ) श्रीपञ्चमी

चीधिपिं मस्तय्त आख: स्यनेगु शुरु याइगु दिन कथं श्रीपञ्चमीखुन्हु कयात:गु दु। अले त:धिकपिनि नं विद्या सय्मा: धका: पुज्यायगु याइ। विद्याया देवी धका: सरस्वती यात पुज्याइ धा:सा महामञ्जुश्रीयात बौद्ध धर्मावलम्बीपिन्सं पुज्याइ। थन म्हय्पि महामञ्जुश्री व ससुमाजु (किपा १४) निम्ह स्थापना यानात:गु दु। सत्तिक च्वंगु देगलय् पुज्यायत वनेगु जुया: श्रीपञ्चमीखुन्हु भीड जुइ।

किपा १४ : ससुमाजु

थन राधाकृष्ण, नारायण, भैरव, गणेश, चैत्य, शिवलिङ्ग आदि स्थापना यानात:गुलिं थीथी नख:चख:लय् वा विशेष अवसरय् भक्तजनपिं वया हे च्वनी। थन द्य: थाय् विवाह, व्रतबन्ध, जंको, गुंभ्वय्या नापनापं व्यक्तिगत गुठि नं न्याकेगु या:।

आ) मोहनी

मोहनी नख: नेपामितय् त:धंगु नख: ख:। थुबले पीठ पत्तिकं पूजा या:वनेगु प्रचलन दु। नेवा:त जक मखु गैर नेवा:त नं थ्व खुन्हु थन द्य: पुज्यावइ। मोहनी जोछिं थन वहां ज्वना: पूजा या:वइपिनिगु भीड हे जुइ। न्हापा जूसा चालंखुन्हु द्य:छेंय् पाया: पिहां वया: भुयूफसि पालेगु चलन नं दु। तर आ:वया थ्व मन्ह्याय् धुंकल।

इ) सोन्ती

मोहनी नापनापं वइगु नख: सोन्ती ख:। मोहनीबलय् थ्व म्हय्पि अजिमायात दुर्गाया रुपय् पूजा याइ। अले सोन्तीबलय् थ्व हे अजिमायात महालक्ष्मी धका: पुज्या: वइपिं नं कम मजू।

ई) पाहाँचह्रे

नेवा:तय् मोहनी नख: धुंकाया त:धंगु नख: पाहाँचह्रे ख:। पाहाँचह्रे देगु पूजा मदुपिनि हनेगु नख: ख:। थ्व खुन्हु द्य:थाय् बलि ज्वना पुज्या: वइ। जोगाम्बर वा ज्ञानडाकिनी (अजिमा)द्य:थाय् बलि धा:सा बीमखु। नापं च्वंम्ह गणेद्य: थाय् बलि बी। थ्वखुन्हु नं थन शनिवार स्वया: भीड हे जुइ।

घ. मेमेगु पूजा

विभिन्न इलय् जुया: वैच्वंगु नियम अनुसारया परम्परागत पूजा बाहेक नं मेमेगु पूजा नं जू। हरेक देगलय् श्रद्धालु भक्तजनपिन्सं थ:पिन्सं फु थें पुजाआजा याना: हे च्वनी। थथे दैनिक पूजा, मासिक पूजा, पर्व पूजा बाहेकं नं जुयाच्वनिगु पूजायात थुकि ब्यथला:गु जुल।

अ) पात्र थनेगु

गनं नं शक्तिशाली द्यःपिं थाय् मनूतय्सं थःगु इच्छा अनुसार थीथी कथंया पूजात याना हे च्वनी । अजागु हे पूजा विधि मध्य पात्र थनेगु खः । थ्व पूजायात रात्री पूजा कथं काइ । सुथय् १२ बजे लिपा निसें चान्हसिया १२ बजे दुने याइगु पूजा खः । थ्व पूजायात पंचमहापात्र पूजा नं धाः । थ्व पूजा याय्त सम्हय् बजि ज्वलं माः । मेपिं द्यःथाय् स्वयाः थनया विधि पानाच्वंगु दु ।

थन पात्र थनेत मामकि पूजा यानाः जक पंचमहापात्र पूजा याइ । न्हापां धौपति तयाः न्यागः थापिंचाय् पात्र थनेतमाःगु ज्वलं तयाः सुकुन्दा पुज्याइ । पात्र थनेगु ज्वलं स्वना मोहनि फय्गुयात हे मामकि पूजा धकाः धाइ । स्वंगू ज्वलं नं हाकनं न्यागः पात्र थनाः गुरुजुं भवना पूजा याय्माः । मेथाय् पात्र पूजा याय्बलय् कलः पूजा यानाः पात्र थनेगु याइ । थनया विधि कथं पूजा सामाग्रीयात न्हापालाक स्वनाः जक पूजा याइ ।

आ) भाकल पूजा

नेवाःतय् छुं छगू ज्या याय्माःसां (तधंगु वा चिधंगु) द्यःयाके भाकल याय्गु याइ । थःगु इच्छा आकांक्षा पूरा याय्त भाकल पूजा याय्गु याइ । थथे भाकला यागु पुरा जुइवं द्यःथाय् पूजा याःवनी । थःपिसं फुथें वा थम्हं छुं छाय् धकाः मतिइ तःगु खः वहे सामान वा बलि ज्वनाः वइ । गुलिसियां थःगु व थः परिवारया स्वास्थ्य, दीर्घायु, व सम्पन्नताया समृद्धि जुइमाः धका द्यःयाके पवनी ।

थ्व म्हय्पि अजिमा मेपिं द्यःथें विशेष वर बीम्ह धकाः मखुसे छु पवन वहे बीम्ह द्यः धकाः माने यानातःगु दु । थन लाख मतः च्याकेगु, छा हाय्केगु नं याःवः । विशेषत छा हाय्केगु स्वयम्भूया हारती अजिमाथाय् याइ । तर फुक्कं द्यःपिंत अजिमा धायगु परिपाटीं यानाः थ्व म्हय्पि अजिमाया थाय् नं छा हाय्केगु याः ।

अले थीथी पर्व पूजाया नापं भ्वय् न्याय्कीपिं नं कम मजू । भ्वय् याय्त छिंक शान्त थाय्, सत्तल, लः, चःबिया व्यवस्था दुगुलिं यानाः नेवाःत जक मखु गैर नेवाःत नं आपालं संख्याय् दु । येँयापिं बाहेक यल व स्वपंनिसें थन गुं भ्वय् न्याय्क वइ । उकिं धार्मिक व सामाजिक कार्यया नितिं थ्व थाय्या महत्व खनेदु ।

इ) पीठ परिक्रमा

न्हापा भाद्रकृष्ण अष्टमीखुन्हु येँय् पीगं चाहिलेगु चलन दु । येँय् च्वंगु मातृकापीठ दर्शन याय्गु हे पीगं चाहिलेगु खः । थ्व चलन तसकं पुलांगु खः । थथे चाःहिलेत कयातःपिं अष्टमातृका द्यः थुकथं दु -

ब्रम्हायणी - पासिको अजिमा,

माहेश्वरी - भद्रकाली,

कौमारी - द्वला अजिमा (थापाथली),

वैष्णवी - नै अजिमा (पचली),

वाराही - कंघ अजिमा,

इन्द्रायणी - लुति अजिमा,

चामुण्डा - म्हेपि अजिमा,

महालक्ष्मी - टुकुचा सिथय् ।

थौंकन्हे पीगं चाहिलेगु इलय् म्हय्पियात त्वःफिका तख्ती अजिमायात कयातःगु दु । पीगं चाहिलेगु इलय् मूल द्यःयात पीठद्यः कथं मकासे मातृका गणय् च्वंपिंत पीठदेवीकथं चाः हिलातःगु खनेदु ।[५४] वज्राचार्य आदिपिनि दीक्षा काय् धुंकाः पीठ पूजा वनीगु इलय् म्हय्पी नं वनेगु याः । चैत्र पुन्हिया खः मध्ये म्हय्पि अजिमा (जोगाम्वर जोगिनी)व प्याथ्वँ अजिमा (बाइसधारा दुनेया चामुण्डा) या द्यः प्रसिद्ध जू ।

ई) म्हय्पि द्यः गुथि खलः

श्री योगाम्वर ज्ञानेश्वरी म्हय्पि अजिमाया जात्रा चलय् याय्मापिं द्यः गुथि खलःत तँलाछि त्वाः, म्हय्पि छेँ कवः व ठँहिटि त्वाःया कवःत मिले जुयाः जात्रा याइ । पालंपा थकालि लगायत खलःपिं सकसिया पाः कयाः जात्रा चलय्

[५४] वेदनाथ रेग्मी, नेपालमा अष्टमातृका, *प्रज्ञा* , (येँ :नेपाल राष्ट्रिय प्रज्ञा प्रतिष्ठान १; २:४०, ११०३) पौ २६,२७ ।

याना वयाच्वंगु दु। म्हय्पि द्यः गुथि खलःयात "म्हय्पि ठकु" धकाः नं सम्बोधन यानावःगु खनेदु ।

यँ रत्नकेतु महाविहार(भ्वाः बहा)या बज्राचार्य गुरुजुपिनि काय् मचात चूडाकर्म याय्त म्हय्पि ठकु जुजु (म्हय्पि खलःया थकालि)यात पुजास उपस्थित यानाः, चूडाकर्म याय्त म्हय्पि ठकु जुजुया उजं (वचन) कयाः जक चूडाकर्म याय्गु चलन आःतक नं यथावत हे दनि। मेमेथाय्या वज्राचार्य गुरुजुपिनि चूडाकर्म याय्त ठकु जुजुया उजं कयाः चूडाकर्म याय्गु चलन नं यानातःगु खनेमदु।

श्री योगाम्वरया जात्रा पूजा तथा मेमेगु छुं नं पुजा याय्माःसा तकं गुरुजु पुरोहित भ्वाःबहाया वज्राचार्य "म्हय्पि कवः"या गुरुजुपिं जक तयाः पुजा याय्/याकेमाः। उकिं थौं तक भ्वाःबहाया बज्राचार्य हर्षरत्नया सन्तानपिंसं पुजा याना वयाच्वंगु खः ।

तँलाछि द्यःछेँय्स न्हापा मोहनि नखः बलय् म्हय्पि ठकुपिसं सकलें मुना मोहनि फयाः पूजा याय्गु यानाच्वंगु खः। मोहनिया चालंखुन्हु द्यःछेँय् नं पायाः वया, भुयू फसि पालेगु यानाच्वंगु खः। तर थौंकन्हे थ्व ज्या बन्द जुइ धुंकल । थ्व "म्हय्पि ठकु"पिनि न्हापा वज्राचार्यपिंके दीक्षा (देखा) काय्गु यानाच्वंगु खः। थ्व प्रचलन मेमेपिं श्रेष्ठपिनि मदु। उकिं थ्व महत्वपूर्ण जू। थथे देखा कयाःतैगु जुया न्हापा द्यःछेँय् पूजा कुथी देखा दुपिं जक दुहां वनेगु याः। मेपिं सुनं वनेमज्यू। तर थौंया दिनय् देखा काय्गु ज्या मजूगुलिं न्ह्याम्ह वनेगु याय् धुंकल । विशेषतः थ्व म्हय्पि द्यःखः जात्रा तँलाछि त्वाः, म्हय्पि छेँ कवः व ठँहिटि त्वाःया कवःत मिले जुया याइगु खः। तर आः वया थ्व जात्रा निरन्तर रुपं न्ह्याका वने फै धैगु खँय् विश्वस्त मजुइ धुंकल ।

थ्व म्हय्पि द्यःया खः जात्रा न्याय्किपिं गुथियारपिनिगु भौमचा वा गुथी दुहाँ मवापिं गुथियारपिं दुतिनेत म्हय्पि अजिमा थाय् ग्वय्दां तय्माः । अले थकालिनं दक्वं गुथियारतय् न्ह्यने सिन्ह तिकाः लसकुस यानाः दुतिनेगु ज्या जुइ। द्यःथाय् थ्याम्ह गुथियारया कलाः दुमकानिम्ह जूसां मस्त धाःसा ल्याःमदु। गुथी दुतिनेमानि पिन्सं द्यः थाय् जुइगु यज्ञ स्वय्मज्यू।

उ) मोहनी सिन्हः काःवइगु विधि

हरिसिद्धिया भैरवयात व खोकनाया शिकालीयात भिंनिदँय् मोहनी सिन्हः काःवइगु खः। थ्व पूजा यायत छ्यगु सामाग्री दक्वं थन हे त्वःता वनी। थ्व पूजा यायत सिंयागु कलः व दक्वं ज्वलंत चायागु तधंगु थापिंचा (निमना व वस्वया तग्वगु) व लप्ते ज्वनाः वइ। पूजा याना समय् नयाः दक्वं सामान त्वःता वनेगु चलन दु। थन अमिसं याइगु पूजा पात्र थनेगु खः।

परम्परा कथं भिंनिदँय् छकः म्हय्पि पीठय् वयाः तान्त्रिक विधि कथं पूजा याइ। मोहनी कायत पूजाया थकालीम्ह प्याखँ ल्हुया च्वंगु इलय् मेपिसं थकालीयात बँय् पलाः मतय्कुसे ज्वनी। पाय्छि वहे इलय् मोहनी सिन्हः कयाः सकलें खलःपिं लिफः तकं मस्वसे लिहां वनी ।

थ्व सिन्ह यंका देगःलय् पूजा याना द्यःयात नं तिकि। थ्व सिन्हः तिके धुंकाः गांमय् छम्ह मनू पाः जुइ धैगु विश्वास दु। अन देगःलय् न्हिन्हि पूजा यायत, तान्त्रिक द्यःपिं पुज्यायत तंम्ह मनूया लां दय्कुगु धुप थनेगु याइ धैगु सम्बन्धित मनुपिनिगुं धाःपु खः। थजागु धुं भिंनिदँ तक गाकी, हाकनं भिंनिदँ लिपाः मोहनी काःवइ।[५५] थ्व खँय् गुलि यथार्थता दु धकाः मालाः स्वय्गु ज्या धाःसा याय् हे मानी। देगःलय् वयाः मोहनी काःवइपिसं धाःगु खँया आधारय् च्वयागु खः।

ऊ) दीक्षा काय्गु

म्हय्पि छगू शक्ति पीठ खः। शक्ति पीठय् योगी वा सिद्ध पुरुषपिं साधना याय्गु थाय् खः। पीठय् योगी वा सिद्धपिं साधना याय्गु थाय् जुयाः हे पीठ साधना याय्गु धकाः नं धाइ। पीठयात ज्ञान व शक्तिया संगम स्थल कथं काइ। थथे साधना याय्गु स्थान धैगु एकान्त स्थल, मानवीय बस्ती स्वयाः तापाक, जंगल पीठ हे जुइ।

---

[५५] विकासरत्न वज्राचार्य, म्हय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक एक परिचय, *द्वादशतीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति* (गोंगबु द्वादशतीर्थ उपोषध अष्टमीव्रत तदर्थ समिति , ११२८) पौ १००।

विशेषतः बोक्सीतय्सं म्हय्पि अजिमा, बालकुमारी, शोभाभगवती, कंग अजिमा, लुति अजिमा व लुमरि अजिमा पुज्याय्गु याइ । थ्व द्यःपिंत पूजा यानाः शक्ति व ज्ञान (जादुमन्त्रय् विश्वास याइपिसं थःगु आवश्यकता प्राप्त याय्त) प्राप्त याइ ।[५६]

बिद्या (कुबिद्या व सुबिद्या नितां) सय्किपिं मनूतय्सं थन गथाःमुगः चह्रेखुन्हु पतिं च्याका कलः ज्वनाः पूजा याःवइ धकाः बाज्यः वंपिसं धाय्गु याः ।

ङ) म्हय्पि द्यःया गुथि

छुं नं सामाजिक तथा धार्मिक कृयाकलापयात निरन्तर रुपं न्ह्याका यंकेत गुथि तयाःतइ । थुकथं विभिन्न द्यः, देगःलय् थीथी ज्या न्ह्याकेत गुथि तयाःतःगु दइ । येँया अप्वः धैथें नेवाः तय् गुथि हनेबलय् ख्यः पूजा वनेगु चलन दु । अथेहे क्षत्रपाटीया छखलः नेवाः तय्सं हनाः वैच्वंगु "जय योगाम्वर माई गुथि" या गुथियार तय्के गुथियात माःगु ज्वलंनय् कँय्यागु पात्रय् ने.सं. ३१६, ३३९, ४०९, ४६१, ४७८, ४८९, ५११, ६१७, ७०१, ७१५, ९१४, ९१९ या मिति कियातःगु जम्मा पीच्यागः मात्र दु । गुकि ने.सं. ३१६ दकले पुलांगु मिति खनेदु ।[५७] म्हय्पि द्यः पुलांगु पीठ धकाः खनेदु । अथें हे ने.सं. ३१६ या अभिलेख खनेदुगुलिं थ्व थासय् गुथि तय्गु शुरु जूगु नं यक्व न्हापा धकाः सीदत ।

अ) तिसा गुथि

भक्तजनपिसं थःगु गच्छे अनुसार फुथेचाथे तिसा दय्का छायातःगु दु । थन न्हापा तिसा छाया तःपिसं, तिसा बिचा याय्त तिसा गुथि दय्कातःगु दु । अले दँ पत्तिकं वहे दिनय् तिसा गुथि न्याय्क वइ । थथे थःपिसं छानागु तिसा बिचाः याय्गु लागि तिसा गुथि तइगु खः । तिसां तीका पूजा यानाः भ्वय् न्याकी, अले लिहाँ वनेत हाकनं तिसा लित यंकी । थथे तिसा गुथि मदुपिसं द्यःपालायात हे जिम्मा बी । तर द्यः पालापिं लच्छि छकः पाः हिलेगु याइ । थन तिसाया आतक छुं नं लगततय्गु ज्या धाःसा जूगु मदुनि । उकिं म्हय्पि द्यःया तिसा छु गुलि दु धकाः धाय् मफु ।

आ) दत्त गुथि

वासुदेव दत्तं स्वसः दँ न्ह्यः हे गुथि व्यवस्था यानाः जात्रा न्ह्याका वंगु खः । थ्व देगः न्हापा थौ स्वयाः तःजा व तःब्या दुगु जुयाच्वन । उबले अतिवृष्टिया कारणं खुसि बाः वया चाः व फि ल्वाक ज्यानाच्वंगु चुइका यंकल । द्यः दयाच्वंगु थासय् तग्वगु ल्वहं दयाच्वंगु इलय् "बासुदेव दत्त" नांया व्यक्तिं पूजा यायगु व गुथिया लागि व्यवस्था यानाः वंगु जुल । उकिं थ्व जात्रायात "बासुदेव दत्त गुठी" नं धाः ।[५८] विकासरत्न वज्राचार्य, म्हय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक एक परिचय, द्वादश तीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति (गोंगबु द्वादशतीर्थ उपोषध अष्टमीव्रत तदर्थ समिति ११२८) पौ १०१ ।

थ्व खँयात पुष्टि याइगु छगू हस्तलिखित थ्यासफू लुयावःगु दु । थ्व सफुती "ॐ नमः श्री योगाम्वराय ॥ श्रेयोस्तु सम्वत ८२९ पौष शुक्ल नवमि थ्व खुन्हु दत्त पूजा दिन जुरो ॥" च्वयातःगु दु । ने.सं. ८२९ नं थौया सम्वत तक ११३० य् स्वसः दँ जुल । गुथिया नां ज्वःलागु हे जुल ।

थ्व थ्यासफू ख्वपया ज्ञानकर वज्राचार्य (थाय् साकोठा, वर्ष ५५) याके दु । सफुती जात्रायात माःगु मसलाया उल्लेख दु । मधि छुइत, बजि ल्हुइत जाकिया फँ नं च्वयातःगु दु । कउला यायत तयातःगु बुंया कर्ष व गुथियारतय् नांनं दु । बुँया उल्लेख यायगु भ्वलय् ध्वरको, पुरचो व ईमादो या बुँ धयातःगु दु । थौकन्हे थ्व गुथियात हे म्हय्पि खः जात्रा धाय्गु यानाच्वंगु दु ।

थ्व सफुती विचय् आखः पानाच्वंगु दु । गुकि ने.सं. ८३४य् हाकनं छुं खँ तनातःगु दु । मेगु च्यागू पानाय् थीथी द्यःपिनि श्लोक च्वयातःगु दु ।

योगाम्वर वज्राचार्यपिनि आगंद्यः जूगुलिं थन देगु पूजा याय्त वइ अथेहेतुं थन थीथी थासं न्याय्कः वइगु गुथि थुकथं दु ।

[५६] Angelea Dietric, *Tantric Healing in the Kathmandu Valley*, Book Faith India (Azadpur Commercial Complex), 1998, p.40.

[५७] रोजीमैया श्रेष्ठ, स्वयम्भूइ चिच्चा दनाच्वंगु जुजु प्रताप मल्लया प्रतापपुर मन्दिर व चलः वनाः ग्वःतुले त्यंगु म्हय्पि अजिमाया मन्दिर, खेलुइता दँपौ (२५:२५, ११२५) पौ १२१ ।

[५८] विकासरत्न वज्राचार्य, "म्हय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक एक परिचय", *द्वादशतीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति* (गोंगबु द्वादशतीर्थ उपोषध अष्टमीव्रत तदर्थ समिति ११२८) पौ १०१ ।

लैनचौरया रजकपिनि सीगु,

असंया तुलाधरपिनि सीगु,

वंघ व लगंया शाक्य समुदायया गुथि,

क्षेत्रपाटीनिसें सिघः तकया नःकमीपिनि देगु द्यः,

इनबहाः व जमःमीपिनि देगु द्यः,

ठँहिटिया श्रेष्ठपिनि नं गुथि (चिराग गुथि),

तँलाछिया सायमिपिनि मुख्य पीठ ,

वटु व ठँहिटीया मानन्धर पिनिगु नें देगु द्यः, व

यलया हिरण्यवर्ण महाविहारयापिन्सं आजुकथं (आगंद्यः) देगु द्यः पूजा यावइ ।

५. उपसंहार

योगाम्वर स्वयम्भू पुराण कथं स्वयम्भू महाचैत्य स्वयाः पुलांम्ह द्यः खः । लिच्छविकालया अभिलेखय् म्हय्पिया नां उल्लेख जुयाच्वंगु दु । पीठ धाःसा ने.सं. १०७ या गुणकामदेव जुजुया इलय् स्थापना याःगु धैगु वंशावलीया आधारय् खनेदु । काय, वाक व चित्त चक्र कथं यैं राज्ययात सुरक्षा यायत अष्टमातृका थापना गुणकामदेव जुजु याःगु धकाः लिखित रुपय् दत । लिच्छविकालिन अभिलेखय् "म्हप्रिङ्ग ग्राम" धकाः थाय् नां जुयाच्वंगु दु । थ्व "म्हप्रिङ्ग" धैगु किराँतकालिन खँग्वः धकाः धयातःगु दु । "म्हप्रिङ्ग" खँग्वःलं हे म्हय्पि जूवंगु खः । योगाम्वरया नां थाय्या नामं म्हय्पि अजिमा जूवंगु खः । तर किम्बदन्ती अनुसार म्हय् द्यने द्यः च्वंगुलिं म्हस पीठ जुल ।

योगाम्वर तन्त्र, निष्पन्नयोगावलि व हेरुक चक्रसम्वर थ्व स्वंगुलिं तन्त्र साधना खः । थ्व स्वंगुलिं तन्त्रकथं योगाम्वर हे प्रमुख द्यः खः । वज्रयानया वज्राचार्यपिनि मूलम्ह आगंद्यः हे योगाम्वर खः । योगाम्वर तन्त्र, निष्पन्नयोगावलि कथं योगाम्वरया स्वरुप बयान यानातःगु दु । योगाम्वर धैम्ह पुरुष व स्त्री शक्तिया संयोग खः । प्रज्ञा व उपायया योग हे शून्यताया प्रतीक खः । वज्रयानया प्रमुख द्यःकथं श्री योगाम्वर खः । योगाम्वर धैम्ह बोधिसत्व/वज्रधर खः । अप्वः याना निराकारया रुपय् स्थापित यानाः तःगु जुइ । थ्व छगू गुह्य वा सन्ध्या भाषा खः । यैं, यलया शाक्य व वज्राचार्यपिसं आगंद्यः कथं कयाच्वंगु दु । तापाकंनिसें नं आस्था तयाः वैपिं कम मजू ।

स्वयम्भू पुराण साहित्यिक ग्रन्थ जुगुलिं इतिहास मालेत उलि दुग्यंगु श्रोत धाःसा मखु । थ्व पूराणय् शान्तिकराचार्य जुजु वृषदेवया पालंनिसें गुणकामदेवया इलय् तक म्वागु क्यनातःगु दु । तर हाकनं प्रताप मल्लं थःम्हं नापलानागु धकाः च्वयातःगु दु । शान्तिपुर दुने शंकराचार्य समाधी च्वनाच्वंगु दु धकाः प्रताप मल्लया ने.सं ७८९ सालया अभिलेखय् दु । शान्तिपुर दुने दुहाँ वंगु इलय् थःम्हं शंकराचार्य नाप लाना, महामेघ सुत्र कायत वयाके अनुमति कयाः हयागु धकाः "वृष्टि चिन्तामणि" चिनाखँय् च्वयातःगु दु ।

किम्बदन्ती कथं करुणामय न्हापाया जन्मय् सिद्ध जूगु थाय् जुया थनया चायात तसकं महत्व बियातःगु दु । बाखंया अनुसार शंकराचार्यया

शिष्य वन्धुदत्त आचार्य योगाम्वरया तन्त्र साधना याना: बुंगद्यःयात भम्बःया रुपय् साला: कलश दुने कुना: नेपा: हःगु खः । न्हापानिसें थ्व गुँइ च्वंगु चा: यंका: जीवन्यास याना: थीथी द्यःपिं दय्केगु व भिंकेया नापं कलेवर हिलेत थनया चा छ्यला वैच्वंगु दु । थ्व शक्ति पीठ प्राचीन एवं तसकं शक्तिशाली जुगुलिं भिंनिदँय् छक: खोकनाया सिकाली व हरिसिद्धि भैरवयात मोहनी सिन्ह: का:वइगु खः ।

थनया जात्रा दच्छि छक ल्हुति पुन्हिखुन्हु जुइ । चौलाथ्व त्रयोदशि खुन्हुनिसें चौलागा: तृतिया तक जुइ । थ्वहे जात्राया न्हापांगु दिनयात बुसाधँ नं धाइगु जुयाच्वन । जात्राया मुख्य गुठीयार श्रेष्ठ (ठँहिटिया म्हय्पि कवः) खः । द्यःयाथाय् पूजा याइपिं गुरुजु (भ्वा:बहा:/रत्नकेतु महाबिहारया वज्राचार्य)पिसं हे द्यःछेँय् वनानं पूजा याइ । अले द्यः जात्रा याय्गु भ्वलय् द्यःखः क्वबिगु भाला ज्याठा कुम्हा:तय्गु खः । द्यःथाय् पा:ला: च्वनिपिं इनबहा:या ज्यापुत खः । थन म्हय्पि द्यःया नापं गुथि नं अथे हे पुलां जुयाच्वंगु दु । योगाम्वर गुठीया बसजालय् ने.सं ३१३ या मिति खनेदुगुलिं थनया जात्रा तसकं न्हापांनिसें न्ह्यानावैच्वंगु धका: सिकेफु । ने.सं ८२९ या हस्तलिखित थ्यासफू लुयावःगुलिं अझ स्यल्लागु प्रमाण जुया ब्यूगु दु ।

थ्व म्हय्पि देगःलय् चा का:वैगु बाहेकं नं मेपिं द्यःपिं नाप स्वापु नं दु । अले विशेष याना करुणामय द्यःया धा:सा पूर्व जन्मनिसें योगाम्वर नाप थीथी इलय् स्वाना: च्वंगु दु । थन करुणामय द्यःया कलेवर हिलेत चा का:वैगु ज्या नं निरन्तर रुपं न्ह्याना: वयाच्वंगु मदु । कलिया न्हापांगु ३३७६ दँय् जुजु नरेन्द्रदेवया पालय् करुणामय द्यः विज्यागु कथं १७२३ दँ दत । भिंनिदँय् छक्व: चा का:वय्मा:गु ल्याखँ वि.सं. २००५ य् सच्छि व भिंन्ह्य्क: जुल । अनं छकलं नीस्वदँ लिपा वि.सं. २०२८ य् सच्छि व भिंच्याक: जुल । हाकनं नीखुदँ लिपा वि.सं. २०५४ य् यंकूगुलिं सच्छि व भिंगुक: जुल । [५९]

थ्व म्हय्पिया भौगोलिक स्वरुप न्हापा स्वया: लिकुना चिधना वने धुंकल । अथे हे भौगोलिक बनौटया कारण नं थ्व गुँइ चल: वंगु खः । थनया

जंगल मासे याना: सुकुम्बासी तय् अतिक्रमण आदिं थ्वया अस्तित्व ह्रास जुया वनाच्वंगु खनेदु । हाल चीधंगु गःया रुपय् सां संरक्षण यानातःगु दु । "म्हय्पि संरक्षण तथा व्यवस्थापन समिति" गठन याना: म्हय्पि परिसरया संरक्षण याय्गु ज्या जुयाच्वंगु दु । थौं कन्हय्या देशया अवस्थां याना: पूजा पाठय् जक सिमित जुया: च्वने फैगु स्थिति मन्त । उकिं भावी पुस्तायापिन्सं थ्व हे लजगा: क:घाइ धैगु निश्चित मजू । थ्व हे थौंया परिस्थितिया खायूगु सत्यता खः ।

शब्दावली

खँग्वः	**अर्थ**
अम्प	चाःयागु अंखुचा दुगु थल
अयोनिज	योनिं जन्म मकापिं जीवत
आरुवा	न्याता रंगया कां ल्हातं थानातःगु द्यःयात छाइगु वस्तु
कर्णपताका	न्याता रंगया कापतं दय्की, थुकि तःकु छकू कापतं दय्की
कटाथों	कः थों
गमय्	द्यःया गणय्
चबां	स्वयें
चसुम्हिचा	सःपुम्हिचा, भोरि
चौमरी	चतामरीयात हे धाःगु
छोय्ला बू	भ्वय् छन्हु न्हय्: याइगु निमन्त्रणा वा भ्वय्या शुरुवात
धाला	द्यःयात अय्ला छाय्त तय्गु थल
धोया बीगु	सिलेत बीगु
धौपति	कोतःलय् दइगु ज्वलं, थुकि धौ तय्त छ्यली
तातु	आतपति, आन्द्रा
नेपाः फैचा	नेपालय् दैगु छगू फैचाया प्रजाति
पंचगव्य	साया दुरु, धौ, घ्यः, गोबर, चो न्याता वस्तु
पंचपताका	न्याता रंगया चिकु कापः तयाः सिंकाय् तयाः दय्कातःगु झण्डा
बर्मु	व्राह्मण
बिवः	गेडागुडियात नेवाः भाषं धाइगु
बुसादँ	द्यः स्थापना याःगु दिंयात धाःगु
बौस्वाँ	बौपाःलय् तय्गु स्वांयात धागु
मांशाहुति	लाः दुया याइगु यज्ञया नां
शेषाहुति	दुया याइगु यज्ञया नां
सर्वा	वा ल्वाक ज्यागु कि(जाकि)

सहस्राहुती	३२ ताः विबः दुया याइगु यज्ञया नां
सिफं	सिंयागु फं
सूर्यार्घ	सुर्य द्यः यात याइगु वा बीगु अर्घ
संकल्प	प्रतिज्ञा
ह्याउँथों	अय्ला काय्त थुयातःगु कटय् थहांवइगु यचुगु तिलिकाना दय्कातःगु

परिशिष्ट १

नमः श्री योगाम्वर ज्ञानेश्वरी महादेवी प्रज्ञोपायत्मकायै

(ध्यानया स्तोत्र) शार्दुलविक्रीडित छन्द

या प्रणास्थिति कारिणी सुजननी कामेश्वरी चोदके
या तारा दुःख छेदिनी सुखकरी रागेश्वरी तीर्थके ॥ १ ॥
या माता सुर सुन्दरी धनकरी मन्त्रेश्वरी गुह्यके
या विद्या भय तारिणी यशकारी माहेश्वरी कानने ॥ २ ॥
या प्रज्ञा सुख दायिनी प्रभुकरी पीडेश्वरी पुष्प के
या भद्रा कुलिशेश्वरी जिनकरी योगेश्वरी मंडले ॥ ३ ॥
या शून्या जगदम्बिका भगवती ज्ञानेश्वरी पद्मके
या देवी धर्मोदये सुखमये गुह्यालये कुंडले ॥ ४ ॥
त्रि चक्रे पूर्णेन्दु रेव सुकमले सत्वालये राजितम्
पर्यं कासनसंस्थितं सुरमनं योग समाधि स्थितम् ॥ ५ ॥
या देवी क्रुच मंडले यदिकरं चान्यकरं पृष्ठके
चतुरानन्द महारसे सुगमनं सिहसनं षडभुजं ॥ ६ ॥
श्रृङ्गारादि रसान्वितं त्रयमुखं कृष्णां च योगाम्वरं
दंष्ट्रोट्कट बिक्रीताननं त्रि नयनं शितारुणां चक्रमात् ॥ ७ ॥
बाणां नाग यदि शिरश्च खपरं ब्रमहकपाल धरं
जटा मुकुट मंडितं धनुधरं योगेश्वरमीश्वरम् ॥ ८ ॥
नाना रुपधरं मनोरथ करं गुह्यः समाधि स्थितम्
ऋद्धि सिद्धि स्वरुपकं दशबलं मन्त्र महानायकम् ॥ ९ ॥
भगवन्ते पद्मस्थितं चउकरं प्रज्ञा शरिर धरम्
महा वीर्यं पराक्रमं सुखकरं क्लेशोपहारं विभुम् ॥ १० ॥
महा प्रज्ञा शरिर धृक यदिमुनि योगाम्वरं यज्जिनम्
तं बुद्धं च तथागतालय गुरुं नित्यं नमामि सदा ॥ ११ ॥
यस्मिन सुरासुन्दर सरेन्द्र नरेन्द्र वृन्दा स्त्वपाद पद्म पतिता भ्रमरा शिरोभिः
तत्सिद्धि साधन पयोब्धि महानिधानं श्री लोकनाथं चरनं शरनं प्रयामिः ॥ १ ॥
ध्यानीना ध्यापकंरुपं जामकाम् मन्त्र रुपकम्
साधकान् सिद्धिरुपस्त्वं नमामि योग नायकम् ॥ २ ॥

नाना समाधि परिपूर्णा विचित्रमङ्गम्
सृष्टि स्थिति प्रलयकारि विकाशमूलम् ॥
निर्वाणदं सुगत शासनं प्राप्तीकानाम्
नित्यं नमामि त्रिमुखं जगदीश्वराय ॥ ३ ॥
विविधं समाधि परिपूर्णाकारी
सदायोग ध्यानेन ज्ञानं विहारी ॥
ये ब्रम्ह चर्याचितं गृहामानम्ह
तं गृह्यमान स्त्वमेकं प्रपद्ये ॥ ४ ॥
नमामि योगाम्वर ज्ञानेश्वरीभ्याम् ॥

१. जिनवर जननी (द्यः पूजास हालेगु)

राग - नट (बसन्त) ताल - जति

जिनवर जननी प्रभाश्वर मणि २
वीरासयि समरस द्वंदा आलिङ्गणा ॥धु ३॥
नीर सूह सूरय श्रृंगार संपूर्णा २
गाढा आलिङ्गणा आनन्द नयनै ॥ ॥
चापयि सम्भोग सयनधि नयने
राग विराग द्वयिमाभ्के निषर्णा ॥ ॥
अब्ज कुलिश सम्भोग विमूखना २
सुरनर प्रमुखन द्वंदा आलिङ्गणा ॥ ॥
दहदिह भूवने श्री योगम्वरा २
प्रणामामि ज्ञानेश्वर आलिङ्गणा ॥ ॥

२. वज्रधोरी (घः पूजास हालेगु)

राग -मालव ताल -

वज्रधोरी वेताल चण्डारी देवी २
सिंघिनी ब्याघ्रिनी जम्बू उलुकिनी ॥ धु ३ ॥
नमाामि श्री योगाम्वर ज्ञानेश्वरी या २
त्रिनि नेत्र देवी त्रिभूवन पयिशे ॥ ॥
पूर्व उत्तर पश्चिम दक्षिण दिग देवी २
डाकिनी द्विपिनी चउ सिकं बोजनी ॥ ॥
चतूर मार दिगं तूम्हे फलंतु देवी २
त्रिनि नेत्र देवी ना चन्ति देवी ॥ ॥
हरी हर ब्रम्ह ईन्द्र शूर गणे २
षोदश योगिनी समर सम्भावे ॥ धु ३ ॥

३. उरंगा भरण (भ्वय् नय् बलय् हालेगु)

राग -ललि गुञ्जलि ताल - जति

उरंगा भरण श्रीरिततनू शोभा २
इन्द्रनील समदरति पीङ्गल केशा ॥
जगत अनुकम्पा कृपा गुण देवी २ ॥ धु ३ ॥
दुष्टमार विघ्न विनासिनी देवी ॥
रक्त नयन त्रिना रुद्र माला २
खड्ग कर्ति कपाल निलोत्पला ॥
ब्याघ्र चर्म वस्त्र प्रत्यालिढा २
खर्व लम्बोदर सवा क्रान्ता ॥
चरण शरण श्री उग्रतारुणी माता २
भनयि अमोघ वज्र गीत चरिता ॥ धु ३ ॥

४. अष्ट क्षत्रपाल (भ्वय् नय् बलय् हालेगु)

राग - भैरवी ताल -

अष्ट क्षत्रपाल दिगं विदिगं भुवने ध्वंसिलेमार चतुरंगे २
गगणा शेखर गगनरुनं झंकारा डमरु घण्ट बाजियारे ॥ धु ३ ॥
हूं हूं २ नमामि पंचडाकिनी पंच जुगति ज्ञानडाकिनी शरण जुग्य जुग्य ॥ १ ॥
पूर्व उत्तर पश्चिम दक्षिण चतूर भुवने विघ्न मार विघ्न खण्डियारे २
डाकिनी द्विपिनी चउ सिकं बोजनी घोर बेताल संत्रासवदना ॥ ॥
सिंघिनी ब्याघ्रिनी जम्बू उलुकिनी खट्वाङ्ग परशु अंकूशहरता २
वज्र डाकिनी घोर बेताल डाकिनी चण्डाल डाकिनीचतूर वदनं ॥ ॥
जिन जननी देवी डाकिनी तुजपाय शरण पंचमुद्रा भरण विभुषिता २
खड्ग केटक वज्रघण्ट खट्वाङ्गे पात्र परमेश्वर ज्ञानदेवी ॥ ॥

५. गजजिन (भ्वय् नय् बलय् हालेगु)

राग - भैरवी ताल - एकताल

गजजिन उर्द्धहाथे धरिया कमल कूलिश अद्वयवारी २
डमरु कर्ति कूथार त्रिशूला वामे अट्वाङ्ग कपाल धरा ॥ ॥
श्री सम्भर लाया वाच्छरीतूम्ह जुगे लिना मारयिरे चापयि यारे
भाया शासु भवन्तु मुद्रारिणा ॥ धु ३ ॥
पाश ब्रम्हशुत्र वामहाथे धरिया उनरशशील माला २
नील हरित लोति कनकभ चौमुख अति विकराल धरा ॥
आलिधप्रयो भैरवा चापयियारे कालिरात्री विम्व मुद्रा २
विश्व कुलिश अर्द्धचन्द्र जययक्ष ब्याघ्र चर्म षट् मुद्रा ॥
टत्रिसं श्रृङ्गार विरं वीरेश्वर भुजयिस यार संसारधरा ॥

५. कोलाइ (हेवज्र तन्त्र)

राग - तोदि ताल - माथ

कोलाइले थियावोला मुमूनिरे कन कोला २
घनक पिथिहोयि वज्रईकरुणो क्रियायिन लोला ॥ धु ३ ॥
मनयंजं कून्दुरु वज्रयि डिण्डि मातान हे वज्रयि २
तहि भरु खाजन गाधे भयनायि वयिन यायि २
हाले कालिं जनयन यायि दुंदुरु वज्रन यायि ॥
चउ सम कस्तुरी सल्हा कपुर लावन यायि २
मलयं जयि धनसालिंजले स्तहि भरुर वाजन यायि ॥
प्रेषू नक्षत्र करन्ते शुद्धा शुद्धन मुनयि २
निलसूह अंग चन्द्रावयि यात हि जसरापान यायि ॥ ॥

योगाम्वर चर्या गीत
स्रोत - विकासरत्न वज्राचार्य, म्हय्पि ।

राग - रामकली

जय माई जोगाम्वर जगत जननी
त्रिभुवन हितकारणी

(हाँदे) तीन लोकके हरत करत तुम
भुक्ति मुक्ति वरदायणी माता
उत्तर खण्डमे नदिया किनारा मे
जंगल विचय् शोभायमान

(हाँदे) आदि पीठके मणि असुर संहारणी
निरंजन आनन्द स्वरुपिनी ....

राग - रामकली

सकल पीठया मूल माता जोगिनी
नाग श्री जोगाम्वर स ॥ धु ॥

उत्तर दिगसं विष्णुमति तिरसं
आनन्द म्हैपीया चोसं ज्ञानेश्वरी ॥ १ ॥

कमलया वन ख्वाल तेज अति सुर्ज ज्वर
मफु ल्हाय् छिगु अवतार ज्ञानेश्वरी ॥ २ ॥

देवलोकया थास उद्धार जुयगु आस
भक्तया थास अति दया ज्ञानेश्वरी ॥ ३ ॥

ल्हाकम्ह शरण थास छि पाली निपाया कोसं
प्रतापसिंह निस्ते ल्हाल ज्ञानेश्वरी ॥ ४ ॥

स्रोत : ठँहिटी मानन्धर गुथिइ सुरक्षित जुयाच्वंगु दाफा म्ये मुना (हस्तलिखित), पृ. ३०-३१ (त्रिरत्न मानन्धरपाखें प्राप्त)

परिशिष्ट ३

कायचक्रया पीठ

१. क्षत्रपाटी	गोषुरेश्वर
२. देवीघाट	नुवाकोट भैरव
३. नवली	गाँचा
४. साँखु	वज्रयोगिनी
५. दुलालघाट	पलाञ्चोक भगवती
६. दुम्जा	कुशेश्वर
७. त्यांगा	टीका भैरव
८. कुरुवाल	फर्पिङ वज्रयोगिनी

वाकचक्रया पीठ

१. फस्खु (सीतापाइला)	हरिसिद्धि
२. म्हय्पि	योगाम्बर
३. हाँडिगाँउ	तोरन देवता
४. चाँगु	कति भैरव
५. भक्तपुर	महाकाली
६. सुनाकुठी	बालकुमारी
७. जालन्धर	ज्वालादेवी
८. बल्खु	मच्छेगाउँ

चित्तचक्रया पीठ

१. चन्द्रलखु	नारायणहिति
२. पासिक्व	जमल
३. कमलादि	नाटेश्वर
४. लुमदि	टुँडिखेल
५. फिबो	वेतुधर
६. नै अजिमा	पचली
७. कंकेश्वरी	कंकेश्वरी (विष्णुमती)
८. इन्द्रायणी	इन्द्रायणी (विष्णुमती)

नेपालमण्डलया २८ पीठ - वज्रयान परम्परामा योगिनीको भूमिका साभार

परिशिष्ट ४

म्हय्पी चा कावःगु धलः

मिति	सम्वन्धित देगःयात चा कावःगु
१. वि.सं.२०१९-११-७	पचली (टेकु) नवदुर्गाया मूर्तित जीर्णोद्वार यायत ।
२. वि.सं.२०२६-०४-५	हनुमानढोका दरवार दुनेया गोप्य जीर्णोद्वार यायत । (सरकारी स्तरं)
३. वि.सं.२०२७-२-२२	ह्यूमत त्वाःया बुद्धवारीया आदिबुद्ध जीर्णोद्वार यायत ।
४. वि.सं.२०२९-१०-९	कीर्तिपुरया श्री बाघभैरव मूर्ति जीर्णोद्वार यायत । (सरकारी व स्थानिय स्तरं)
५. वि.सं.२०३० सालय्	वि.सं. १९९० सालया भुखाचां दुनाःवःगु यलया महाबौद्ध विहार व द्यः भिंकेत ।
६. वि.सं.२०३४-०१-१२	जमः बहालय् च्वंम्ह मैत्रैय वोधिसत्व जीर्णोद्वार यायत ।
७. वि.सं.२०४८-जेष्ठ	टेबहालया पालाःद्यःया भिंनिदँया मेलाया उपलक्ष्य् भिंकेत ।
८. वि.सं.२०४८-०३-११	विजेश्वरी द्यःया भिंनिदँया मेलाय् कलेवर हिलेत ।
९. वि.सं.२०४८-श्रावण	यल, भिन्छेँ बहालया आगँद्यः भिंकेत ।
१०. वि.सं.२०५१-०९-११	सानेपा त्वालय् च्वंम्ह श्रीमति गणेशमाया सुवाल (द्यःमाँ) थाय् श्री हारती अजिमाया परिवार सहितं मूर्ति थापना यायत न्यागः जलकुम्भ थापना याना, येँया च्याम्ह वज्राचार्य तयाः बौद्ध विधिकथं यंकूगु ।
११. वि.सं.२०५४-१२-१२	दकले लिपा सच्छि व भिंगुकः बुँगद्यःया कलेवर हिलेत यंकूगु ।

स्रोत - भुवनरत्न वज्राचार्य, १११८, थी थी द्यःपिनि मूर्ति दयेकेत व ल्वनेत श्री म्हेपिस्थानया चायागु महत्व, सन्ध्याटाइम्स, ३:१६६, पौ क शुक्रवाःया तँसापौ ।

परिशिष्ट ५

श्री योगाम्वर ज्ञानेश्वरीयागु जात्रायात मा:गु सामाग्री धल:

श्री योगाम्वर ज्ञानेश्वरीया दँय् दँस न्याय्केगु रथारोहण जात्रायात द्यो गुठी , खल:, पा:ला नं चूलाके मा:गु पूजाया सामाग्रीत व जात्रा जोछियात मा:गु ज्वलंया धल:पौ थुकथं दु ।

१. पुजा सिन्ह	१ पाउ
२. म्हासु सिन्ह	१ पाउ
३. ह्याउँ सिन्ह	१ पाउ
४. अविर सिन्ह	आधा किलो
५. धूप (त:म्हूगु)	३ म्हू
६. ग्व: ग्वय्	१० ग्व:
७. पंचसुत्र का/पसूका	खल: स्वया माक्व
८. स्वाँ	पुजा याय्त माक्व
९. नैवद्य	स्याबजि, मुस्या, पालु
१०. पंच पताका	१२० पु
११. कर्णपका जो:	७० पु
१२. आरुवा	७० पु
१३. सिन्ता सिं	३२ का (होम याय्त मदय्क मगा:गु)
१४. स्वं सिं	३२ का (होम याय्त मदय्क मगा:गु)
१५. त:जोगु जग्गे ज्वलं	१ (जटावाल नैक्या)
१६. कुसा लप्ते	
१७. होम याय्त बीब:	२ ता (बाचकं हिसाबं)
१८. बीब:तय्त सला:पा	३२ पा:
१९. आहुती बिइत सला:पा	आधा मिटर (कसाय् गा दय्केत)
२१. वरे ज्वलं -	
क) लुँ ची	८ ता
ख) पुजा अंगु	८ ता
ग) लुँ पले	४ पव:
घ) वह पले	४ पव:

ङ) पंचरत्न	१ प्व: त: प्व:गु
च) वहया दृष्टि	१५ ज्व: (छको यात)
	१५ ज्व: प्यक: यात ६० ज्व: ।
२२. बौजा थुय्त व सरुवा (तय्तकि) तय्त जाकि	४ फा
२३. द्यो/गोजा दय्केत/पूजायात जाकि माक्व	२ फा
२४. चख:पि	३० चा:
२५. बली पा: थनेत मा:गु ज्वलं -	
क) चोका बजि २ मना	
ख) कचिगु ला, हि, स्वँ व आन्द्रा	
ग) ग्व माय्	
घ) हाकु मुस्या कचिगु	
ङ) लाभा व छा:चा ।	
२६. बौ पा:लय् तय्गु थी थी स्वाँत -	
क) कलि ह: स्वाँ	
ख) बच्छा कच्छा स्वाँ	
ग) चिकँ धलि स्वाँ	
घ) सिन्हाय् स्वाँ	
ङ) दाप्व स्वाँ कचा:	
च) सितु ।	
२७. घ्यो, कस्ति, सा दुरु व गोभर (घ्यो होम याय्त नं माक्व)	
२८. छैं सकि, बुँ सकि/छैं धाले, बुँ धाले व सिसाबुसा तय्त माक्व फलफुल ।	
२९. द्यो थापना याय्त आसनया लागि तुयुगु तुल कापः १ पाउ	
३०. धौ पुजाया लागि	१ ग:
३१. बजि	पुजायात व भ्वय् जोछियात माक्व ।
३२. स्या: बजि	समय् यात ५ मना
३३. ईका, पका:	बा: चकं
३४. मा ईता	१०८ पु
३५. बा ईता	१०८ पु
३६. बा जजंका	१५० पु
३७. कुम्ह: का	माक्व
३८. खेलु ईता	१०८ पु

३९. नाग पुई दय्केत कपाय् स्वया तय्गु
४०. ग्वा १ भे
४१. हाकु मुस्या छमनात्याः (पुजा व समय्यात माक्व)
४२. पालु पुजा व समय्यात माक्व
४३. मोहनी फय्त तःपुगु ईता ५० पु
४४. हँ ख्यँ ५ गः (मगासा पालानं स्वया)
४५. मधिचधि (मिष्ठान्न) पाला नं स्वया माक्व तय्गु
४६. पुजायात माक्व पोताय्चूं पाला नं स्वया माक्व तय्गु
४७. ताये, आखें पाला नं स्वया माक्व तय्गु
४८. द्यो थापना यायत कुन्या २० म्ह (जवं तूपिं जक)
४९. संन्या १० म्ह
५०. गुंगु धूप २ पाउ
५१. कपू, श्रीखण्ड धूप माक्व
५२. मांसाहुती यायत सोंला माक्व
५३. अम्पी ग्वः तग्वःगु ५ ग्वः
५४. बौ पाः २ पाः
५५. सलिं पुजायात जक ५० गः
सलिं भ्वय्यात नं थयाः काय्गु
५६. खाये (थापिं नं) १
५७. कटा थों (सोमां) १
५८. ह्याँउ थों (थापिं) १
५९. तःगोगु दौंचा (लप्तेयागु) १५ गः पुजायात
चिगोगु दौंचा (लप्तेयागु) ५० गः पुजायात
६०. तःहाकःगु कर्णपताका १६ पु (कापः यागु)
६१. कलः वायत दिगु (ईता) १६ पु (जोछिं यात गाक्क)
६२. पुजायात (मत थाकेत) चिकं १ मना
६३. पाःगु लप्ते पुजायात व गमय् २० पाः (मेगु माःसा पालानं स्वया तयाः यंकेगु)
पुजायात जक
६४. तिं प्वा १
६५. चौ छायगु ज्वलं माक्व ३२ ज्वः (चता मह्रि तकं)

६६. जग्गे दय्केत कचि अप्पा ४० पाः (तनेत तकं याना)
६७. जग्गे हिनेत सःखि खिपः २ पु (२ म्हु)
६८. कचि का माक्व
६९. पुजायात मागु थलबल (पुजाभः त) -
क) कोतः पाः २ पाः
ख) सिन्हभु २ पाः
ग) ज्वाला न्हय्याय्कं १ (द्यो स्नान याकेत)
घ) खिचाभु (ख्वाः सिकेगु भु) १ पाः (द्यो स्नान याकेत)
ङ) थाय्भु १ पाः (द्योयात भोजन छाय्त)
च) होम यायत ब्रिहि ताः तय्त सलाः पाः ३२ पाः
छ) होम यायत आहुति तय्त तःपागु सलाः पाः १ पाः
ज) चौ खासी सिजःयागु (घ्यो नाय्केत) १ गः
झ) अय्ला तय्त अन्ती १ गः
ञ) थापिं ३ गः
ट) खाय् तय्त- खाय् कोरीं १ गः
ठ) देछापाः भु (मुस्या, पालु, छोय्ला तय्त) १ पाः
ड) नी लः थल (तःगोगु) १ गः
ढ) धाला थल २ गः
ण) कलश १ गः
त) धौपति २ ज्वः
(मेमेगु छु छु माःगु , खलःपिं सकलें मुना सहलह याना माः माः कथं तय्गु)

स्रोत - विकासरत्न वज्राचार्य, म्हय्पि ।

परिशिष्ट ६

प्रताप मल्ल ने.सं. ७८६

बाँध संख्या **५** **साम** संख्या २ **अभिलेख** संख्या **१३१**

का.इ. बालाजु म्हँपीथानको योगाम्बर देवताको ढोकामा रहेको शिलापत्र । अभिलेखको लम्बाइ ३ फुट ९ इन्च, चौडाइ साढे ३ इन्च छ । अभिलेख ५ पंक्ति छन् । लिपि नेवारी
अभिलेखांश -

श्रीश्रीमाहेश्वलिय नमः ॥
श्रोऽयोस्तु सम्वत् ७८६ अद्य चैत्रमास्य
कृष्णपक्ष दसम्यान्तिथौ शतवृखनक्षत्रे वज्रजोग्य बुधवासरे मीन-
राशिगते सवितरिकुम्भराशिगते चन्द्रमशि ॥
स्वस्ति श्रीकान्तिपुलिमहानगले । शस्त्रशास्त्रसंगीतादि सकरविद्या
पारग माहाराजाधिराजविदग्ध चूडामणि
श्रीश्रीराजराजेन्द्रकवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेवपरमभट्टारक
प्र ठाकुलस विजयराजे ... ... दानपतिशाक्यभिक्षु
श्रीलत्नप्रमुखन ... ... परमेश्वरीप्रितिन ष्व रोह
दुवालप्रखारन दयकं दोह्रोरपा जुरो ॥

शंकरमान राजवंश, *कान्तिपुर - शिलालेख - सूची*, (काठमाण्डौ : श्री ५ को सरकार शि.म. पुरातत्व विभाग राष्ट्रिय अभिलेखालय, २०२७) पौ ९६ ।

परिशिष्ट ७

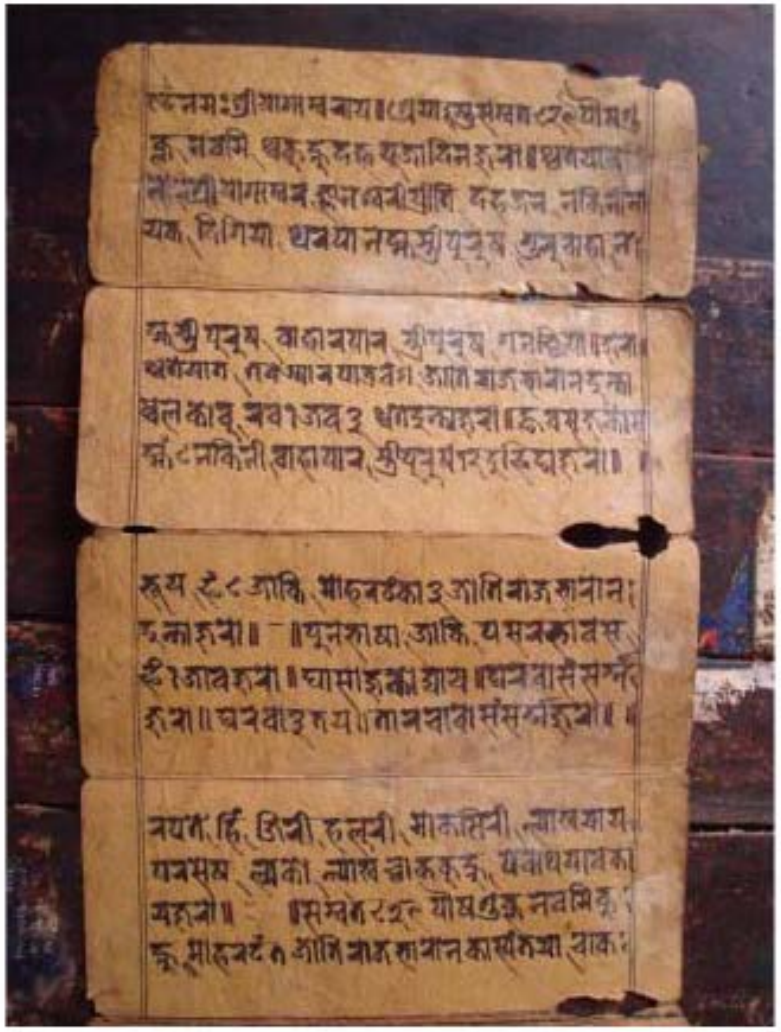

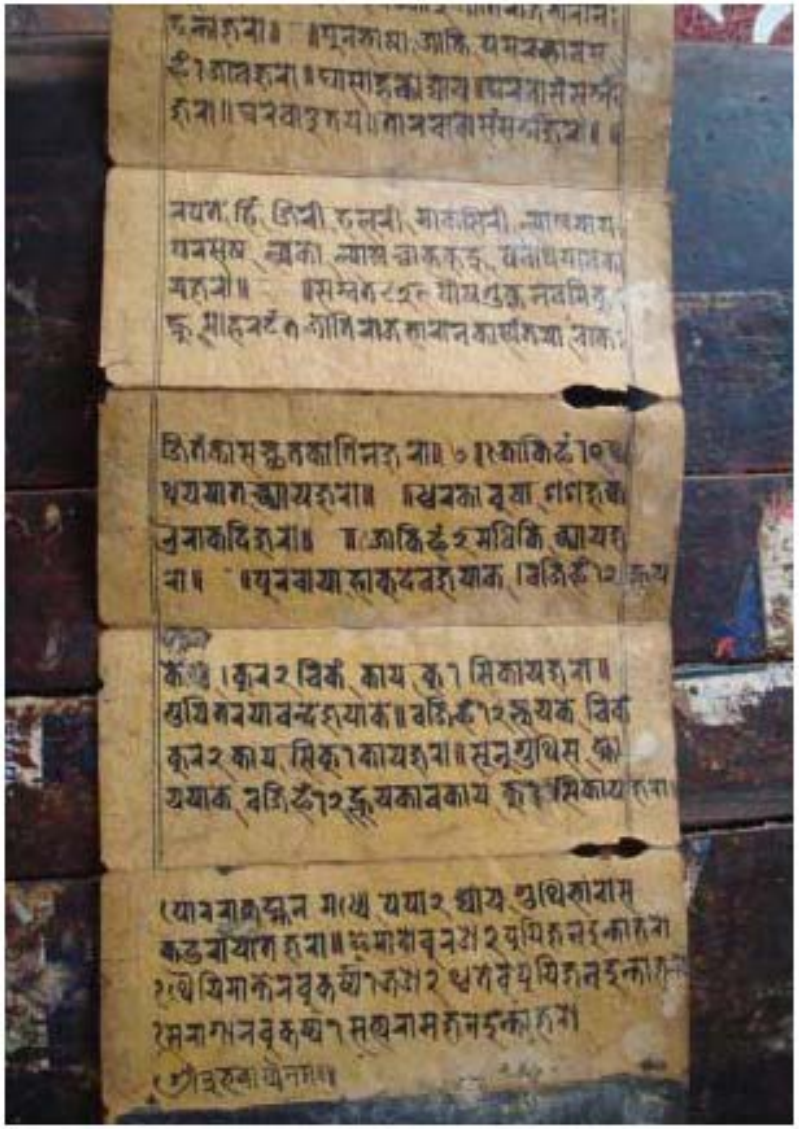

योगाम्बर थाना नं.सं. ८२९ या दत्त गुथिया थासफुया थानेसन

? ॐ नमः श्री योगाम्बराय ॥
श्रेयोऽस्तु सम्वत ८२९ पौष शुक्ल, नवमि, थ कुन्हु दत्त पूजा दिन जुरो ॥
थते याचते श्री योगाम्बर, ज्ञानेश्वरी प्रीति, दरुजन, नकि नीनायक,
दिगिया, थरया नेम्ह स्त्रीपुरुष, गुरुवाहा नेक्ह स्त्रीपुरुष, वाहारपार, स्त्रीपुरुष,
गनछिया जुरो ॥
थतेयात, तवभयार पात्रवंश, जाति राजभारोन दुन्ता
थलको चु, रव १ जव १ थते दुन्ता जुरो ॥
डुरवस जुकोस म्ह ८ नकिनी, वाहापार, स्त्री पुरुष १२ दुफिडा जुरो ॥ ॥

भुय , फं ८ जाकि, मोहर टंका १ जोतिराज भारोन दुन्ता जुरो ॥ ॥
पुनभाषा, जाकि , पसर भावस फं १ जाव जुरो ॥ घासा जुको ज्याय ॥
घरवोस सग्नं जुरो ॥ घरवो १ तय ॥ तारचावो संसग्नं जुरो ॥ ॥

रपते, हिं, जिरी, हलुरी, मोकसिरी, ल्यास याय परसेष, ल्यको, ल्यास थ्वाक
कुन्हु , पेवोय याव काय जुरो ॥ ॥
सम्वत ८२९ पौष शुक्ल नवमिकुन्हु मोहर टं ७ जोतिराज भारोन कास्यं
तया चोक जितंकास छतका तिन जुरो ॥ ॥ ० ॥
१ जाकि फं १० थ्वथुय यात, छथाय जुरो ॥ ॥
थ्वरको चुया, शशाजुक्व ऐराकहि जुरो ॥ ॥
जाकि फं २ मधिकि, छथाय जुरो ॥ ॥
पुरचोया, हाकु देवजुयाके । वजि फं १२ लहुय ।यार राकम्शा, मध्ये, येया २
ज्याय, गुथि भारोस कउरायात जुरो ॥ ॥
इंमादो चुर थो २ पुथि जुन ऽ दुन्ता जुरो
? थेथि, माहोर चु कथ्यं १ जथो २ थते वैपुथि जुन दुन्ता जुरो
? सरागान चु कथ्यं १ सत्थराम जुन दुन्ता जुरो,

? श्री ३ भवान्यै नमः ॥
? सं ८३४ पौष शुदि १२ ॥ १ म जुया कैद ननि चोक
? भुम्रंवत्र ८२९ पौष शुक्र नवमि थ्वकुन्हु भइरोजुयाके मोहो टंका १ ॥
फं ४ जाकि
? संवत्र ८२९ पौष शुक्र नवमि थ्वकुन्हु सिखनजु मोहो टंका १ ॥
फं ४ जाकि

(ल्यूनेया पतिइ)

? ॐ नमः श्री गणेशायैः ॥
गणपति चहेरंवो, विघ्नराजविनायक ॥
देवी पुत्रो महातेजो, महावल पराक्रमिः ॥
महोदर महाकाय, म्यक देतं गजाननं,
हानवण महादिप्तं त्रीनेत्रं गननायकं
अक्षमाला स्वदं तंच दक्षिणे कर संष्ठि
परशु मोदक पात्रेय, वामहस्त विधानणं
नाग जज्ञा पवितां गं, नाना गंधा नरेपनं नाना ,
पुष्पपता देवं देवा सुन मनुक्षाणा, सिद्धि गंधव वंदिते,
त्रैलोक्य विघ्न हत्तारं माख्वारुधं नमामि हं ॥
इति श्रीगणपतिस्तोत्रं समाप्तंः ॥ ॥
श्री भवान्यै नमः ॥
? ॐ नम श्रीचण्डीकायै नमः ॥
इन्द्र उवाच ॥
यिन्द्राक्षिनामशादेवी, देवनैसः मुद्राकुता ॥
गौरिशांकभरीदेवी ।
दुर्गा नाम्वी तिवी श्रुता ॥ १ ॥
कांत्यायनी महादेवी ॥ चण्डीघंस्था महतपा ॥
सावित्रीसारगायत्री ॥ ब्रम्हा श्रीब्रम्हवादिनी ॥ २ ॥
नाराय(णी ४) भद्रकाली रुद्राणी कृष्ण विगला
अग्नि ज्वारा रोद्रमुखी, कालरात्री तपस्विनी ॥ ३

मेघ स्वना स्रहसाक्षी ॥ विष्णु माया जरादरीन
महोदया मुक्त केशी घोर रुपा महावला ॥ ४ ॥
अच्युता रुद्रज्यनन्ता, रोगहस्ता शिवप्रिया इन्दाक्षि इन्द्र माताच
इन्द्र शक्ति परायणी ॥ ५ ॥ शिवदुति च काली च, मृत्युश्वर महेश्वरी ॥
वाराहि नारसिंहि भीमा भैरवना दिना ॥ ॥ ६ ॥
श्रुतिःस्मृतिद् श्रृतिम्मे, विद्यालक्ष्मी सरस्वती अनन्ता
विजयापूर्णा मानस्तोका पूराजिता ॥ ७ ॥
भवानीपार्व्वतीगौरी, मृडानी चण्डिकां विका एन्नाम पदे दिव्यै
स्तुवा शक्तेण धीमना ॥ ८ ॥ शत मावन्डवये द्वयम्तु नच्चे
ने व्याधि वंधनात आवंतु यत्स हस्रनु वाछि तालभ तेफ्लं ॥
इति श्रीइन्द्राक्षिस्तव समाप्तं ॥ शुभ ॥ ॥

? ॐ नमः श्रीमहाभैरवायै नमः
सद्योजात शशांकश्रेष्ठ वदनं, सर्व्वत्र कामप्रदं
शृगारंलरी सुसौम्य वदनं श्री वामलेवोर्त्तनं ॥
घोरं घार कला र ष्यारं ष्या घोर वदनं घोरं मूख दक्षिनं,
पूर्व्वतस रुपं, सुसांक वदनं ब्रम्हेन्द्रवया गेरवरं ॥
उश्दं मोक्षप्रदं सुशान्त वदनं, सान्ते शस्व शाश्वत
पाताले वरहाट केश्वःरमुखं नागेन्द्र संवुजिनं ॥
नित्या नीत्य सुरा सुरैः ॥
स्तुतिपदेव मुर्त्ति हुंकारकं सर्व्वज्ञ प्रनतोस्मिनित्य जगत त्रैलोक्यनाथं शिवं ॥

म्हय्पिया ल्वहंपौ

म्हय्पि अजिमा ग्वःया खलय् च्वंगु ल्वहंपौ

म्हय्पि अजिमा ग्वःया जवय् च्वंगु ल्वहंपौ

गुम्वाया पिने लक्ष्मीनारायण दुगु तापागु ल्वहंपौ

म्हय्पि ईंया बुंगालय् च्वंगु ल्वहंपौ

विसं २०५७ सालय् म्हय्पि अजिमा वेगः ल्व्वंगुया अभिलेख

म्हय्पि अजिमा वेगः वुनेया चःह्ते अजिमा

म्हय्पि अजिमाया पुलांगु स्वरुप

लिधँसा

ENGLISH

Bandel, Lain S. (1995) *Inventory of Stone Sculptures of Kathmandu Valley,* Royal Nepal Academy .

Bhattacharya, Benoytosh (1985) *The Indian Buddhist Icongraphy,* West Bengal : Shastri Villa, Naihati, West Bengal, Rathayatra .

Dietric, Angelea (1998) *Tantric Healing in the Kathmandu Valley,* Azadpur Commercial Complex : Book Faith India .

Majupuria, Trilok Chandra and Rohit kumar Majupuria (2004) *Religions In Nepal*, Gwalior, India : M. Devi, Lashker.

Majupuria, Trilok Chandra and Rohit Kumar Majupuria (2005) *Gods, Goddesses and Religious Symbols of Buddhism and Tantrism*, Gwalior, India : M. Devi, Lashker .

Min Bd. Shakya (1999) *The Icongraphy of Nepalese Buddhism,* Maitighar, Thapathali : Handicraft Association of Nepal .

Liebert Gosta (1986) *Iconografic Dictionary of the Religions Hinduism - Buddhism - Jainism (2nd ed.),* Delhi, India : Sri Satguru Publications .

Slusser, Mary Sepered (1982) *Nepal Mandala Cultural Study of the Kathmandu Valley*, Vol.1 Text, Princeton University, Press Princeton, New Jersy .

नेपालभाषा व नेपाली

जुजु बलदेव व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ (११२०) *नेपाःया तान्त्रिक द्यः व तान्त्रिक पूजा (दो.सं)* । यँ : बलदेव जुजु व सुरेन्द्रमान श्रेष्ठ ।

जोशी, सत्यमोहन (११०७) *बचाः धंगु नेवाः खँग्वः धूकु* । यँ : लाकौल पिथना ।

"ज्यापु" पञ्च (११२२) "म्हेपि अजिमाया पीठ", *यज्जु लय्पौ*, १:९ पौ १२ ।

दाहाल, पेशल व सोम प्रसाद खतिवडा (११२८) *अनुसन्धान पद्धति* ।

यँ : एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रीब्यूटर्स । (वि.सं. २०६५)

प्रधान, भुवनलाल (१११११) "म्हय्पि देउताथान", *मधुपर्क*, २३ : ८ पौ ५-१३ ।

मानन्धर, गंगा बहादुर (११३०) "म्हेपी जात्रामा विवाद", *टाइम्स अफ नेपाल*, १८ : २६ पौ १-७ ।

मिश्र, मदनमोहन (१११६) *काठमाडौ उपत्यकाका धार्मिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा* । ललितपुर : पुरातत्व विभाग । (वि.सं. २०५२)

राजवंश, शंकरमान (२०२७) *कान्तिपुर - शिलालेख - सूची* । काठमाण्डौ : श्री ५ को सरकार शि.म. पुरातत्व विभाग राष्ट्रिय अभिलेखालय ।

रेग्मी, वेदनाथ (११०३) "नेपालमा अष्टमातृका", *प्रज्ञा*, १,२:४० । (वि.सं. २०२९)

वज्राचार्य, कविन्द्र (११३०) "नेपाल परम्परागत बौद्ध वज्रयान", *नेपाल परम्परागत बौद्ध धर्म संघ पत्रिका प्रकाशन समिति*, पौ ४०-४२ ।

वज्राचार्य, चुन्दा (११२०) *नेवाःतजिलजिइ नखःचखः* । यँ : नेपालभाषा एकेदमि ।

वज्राचार्य, धनवज्र (१०५४) *लिच्छविकालिन अभिलेख* । कीर्तिपुर : नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय । (वि.सं. २०३०)

वज्राचार्य, धनवज्र (१०५४) *गोपालराज वंशावलीको ऐतिहासिक विवेचना* । कीर्तिपुर : नेपाल र एशियालि अनुसन्धान केन्द्र, त्रिभुवन विश्वविद्यालय । (वि.सं. २०६६)

वज्राचार्य, विकासरत्न (११२८) "म्हय्पि मन्दिरको ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक एक परिचय", *द्वादशतीर्थ अष्टमीव्रत लुमन्ति । यँ :* द्वादशतीर्थ उपोषध अष्टमीव्रत तदर्थ समिति ।

वज्राचार्य, भुवनरत्न (१११८) "थी थी द्यःपिनि मूर्ति दयेकेत व ल्ह्वनेत श्री म्हेपिस्थानया चायागु महत्व", *सन्ध्याटाइम्स*, ३ : १६६, पौ क शुक्रवाःया तँसापौ ।

वज्राचार्य, शान्तहर्ष व मीन बहादुर शाक्य (११२१) *स्वयम्भू पुराण* । ललितपुर : नागार्जुन बौद्ध अध्ययन संस्थान ।

वज्राचार्य, यज्ञमान पति (११२९) **वज्रयान** *परम्परामा योगिनीको भूमिका* । यँ : विरिञ्चि मोती स्मृति गुह्य तारा कोष ।

वज्राचार्य, यज्ञमान पति (११२७) *योगाम्वर समाधि* । म्हय्पि : नेपाल बौद्ध संस्कृति संरक्षण केन्द्र ।

वज्राचार्य, ज्ञानकर(सं) (८२९) *दत्त गुथि* । हस्तलिखित थ्यासफू (ख्वप ; व्यक्तिगत संकलन)

साय्मि, सन (११२९) "म्हय्पि अजिमाया जात्रा", *नेपाःया जात्रा* । यँ : नसना पब्लिकेशन ।

शाक्य, हेमराज (१०९८) *श्री स्वयम्भू महाचैत्य* । यँ : स्वयम्भू विकास मण्डल ।

श्रेष्ठ, रोजीमैया (११२५) "स्वयम्भूइ चिच्चा दनाच्वंगु जुजु प्रताप मल्लया प्रतापपुर मन्दिर व चलः वनाः ग्वःतुले त्यंगु म्हय्पि अजिमाया मन्दिर", *खेलुइता दँपौ*, २ : २५, : ११८-१२२ ।

क्षेत्री, गणेश प्रसाद व सोम प्रसाद खतिवडा (१११८) **हिन्दु समाज र धर्म**, विराटनगर ; शिवा प्रकाशन ।

न्यनेकने

अष्टलाल, महर्जन, धारागल्ली : यँ, वर्ष ६३, भजनमण्डलया सदस्य ।

मिश्री, महर्जन, म्हय्पि : यँ, वर्ष ४१, म्हय्पि अजिमाया द्यःपालाः ।

विकासरत्न, वज्राचार्य, म्हय्पि : यँ, वर्ष ५०, म्हय्पि अजिमाया मूलपुरोहित ।

रविनारायण, मानन्धर, तंलाछि : यँ, वर्ष ६५, तंलाछिया स्थानिय बासिन्दा ।